

Krize období dospívání

Renáta Podlešná

Bakalářská práce
2009

 Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Renáta PODLESNÁ**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Krize období dospívání**

Zásady pro vypracování:

Teoretické zpracování základního tématu z literatury
Kvalitativní výzkum

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ERIKSON, E. Životní cyklus rozšířený a dokončený. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-291-X.

LABÁTH, V. a kol. Riziková mládež. Praha: SLON, 2001. ISBN 80-85850-66-4.

MACEK, P., Lacinová, L. Vztahy v dospívání. Brno: Barrister a Principal, 2006. ISBN 80-7364-034-1.

ŘÍČAN, P. Cesta životem. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.

ŘÍČAN, P. Psychologie. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-406-9

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie I. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VODÁČKOVÁ, D. a kol. Krizová intervence. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-696-9.

Vedoucí bakalářské práce: **doc. PhDr. Bohumil Koukola, CSc.**

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **18. února 2009**

Termín odevzdání bakalářské práce: **15. května 2009**

Ve Zlíně dne 18. února 2009

L.S.

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové/bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová/bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou/bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou/bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové/bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové/bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 19 -03- 2009

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na období dospívání, které je jedním z nejzásadnějších a nejdramatičtějších období v životě člověka. Jeho dramatičnost spočívá zejména v množství změn, kterými musí organizmus dítěte projít. Je obdobím hledání vlastní identity a smysluplného místa ve světě. Náročnost situací a nedostatečné zvládnutí všech vývojových úkolů může u nezralého jedince vyústit v typické krize období dospívání, které jsou popsány v teoretické části této práce. Praktická část práce pak pomocí případové studie nabídne pohled na průběh adolescence u jednoho konkrétního jedince i postoj jeho rodičů k tomuto období.

Klíčová slova: dospívání, krize, vývojové změny, krize identity, vztahy, vývoj osobnosti

ABSTRACT

The Bachelor Thesis deals with a period of adolescence which is one of the most essential and the most dramatic in a lifetime. Its extremeness especially consists in a number of changes going through a child's organism. It is a period of looking for own identity and purposeful place in the world. As a result of demanding situations and failing all cycles of evolution/development tasks may end in typical crisis of adolescence which is described in a theoretical part of the thesis. The practical part of the thesis offers a view of adolescence process in an example of particular individual and his/her parents attitudes towards the period.

Keywords: adolescence/puberty, crisis, identity crisis, relationships, development of personality

Poděkování

Za odborné vedení mé práce a připomínky děkuji doc. PhDr. Bohumilu Koukolovi, CSc.

Rovněž děkuji své rodině za projevenou podporu a účastníkům rozhovorů za jejich důvěru.

„Když mi bylo čtrnáct, můj otec ničemu nerozuměl. Když mi bylo jednadvacet, žasl jsem, kolik se toho starý pán za těch sedm let naučil.“

Mark Twain

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 VYMEZENÍ OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ	12
2 ZMĚNY ORGANIZMU ZPŮSOBENÉ DOSPÍVÁNÍ	17
2.1 TĚLESNÝ VÝVOJ	17
2.2 PSYCHICKÝ VÝVOJ	18
3 MEZILIDSKÉ VZTAHY V OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ	21
3.1 VRSTEVNICKÉ VZTAHY	21
3.2 PARTNERSKÉ A SEXUÁLNÍ VZTAHY.....	23
3.3 VZTAHY S RODIČI.....	24
II PRAKTICKÁ ČÁST	32
4 CÍL VÝZKUMU	33
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	33
4.1.1 Dílčí otázky	33
4.2 VOLBA TYPU VÝZKUMU	33
4.2.1 Metoda sběru dat	34
4.2.2 Výzkumný vzorek	35
4.3 PŘEDPOKLÁDANÝ VÝSTUP.....	35
5 PŘÍPADOVÁ STUDIE	36
5.1 OSOBNÍ ANAMNÉZA.....	36
5.2 ŠKOLNÍ ANAMNÉZA	36
5.3 RODINNÁ ANAMNÉZA.....	36
5.4 POPIS PŘÍPADU	37
5.5 ROZHOVORY	40
5.5.1 Rozhovor s Jakubem	40
5.5.2 Rozhovor s otcem.....	43
5.6 SHRNUÍ ROZHOVORŮ	46
ZÁVĚR	49
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	50

ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je období dospívání a krize s tímto obdobím související. Krizi ve své práci chápu nejen jako období přechodu mezi různými vývojovými stádii, ale také jako náročné situace provázející jedince při jeho zařazování se do nových sociálních rolí. Období dospívání je jedna z vývojových etap v životě člověka, je to jeho přechod mezi dětstvím a dospělostí.

Tímto obdobím, stejně jako jinými v lidském životě, musí projít každý jedinec bez rozdílu pohlaví, sociálního postavení nebo rodinného zázemí. V období dospívání vrcholí procesy sexuálního, emocionálního, psychického i sociálního zrání.

Dospívající člověk objevuje nové obzory a hledá své místo ve společnosti. Musí se vyrovnávat se změnami, které nemůže ovlivnit i s požadavky kladenými na něho z jeho sociálního prostředí - rodina, vrstevníci, škola. Překotný fyzický růst téměř vždy předčí jeho psychickou vyspělost a připravenost. Obvykle vypadá dospívající jedinec starší i rozumnější než ve skutečnosti je, a proto jsou na něj kladeny takové nároky, které mnohdy nemůže splnit. Nezřídká pak bývá označován za nezodpovědného a svým okolím bývá hodnocen negativně.

Negativní hodnocení a mnoho vnitřních konfliktů, které jedinec není schopen reálně ovlivnit, se často projevují ve formě problémového chování doma i ve škole, v častějších konfliktech s rodiči, útěky z domova, delikventním chováním, odporem proti „všem a všemu“.

Toto téma jsem si zvolila proto, že se s výše uvedenými projevy chování v období dospívání setkávám ve svém zaměstnání téměř každodenně. Seznamuji se s subjektivními postoji a názory rodičů, školy i s postoji dospívajících. Toto rozdílné subjektivní vnímání a posouzení situace nezřídká vyvrcholí v krizi vedoucí k narušení již tak špatné komunikace a vzájemných vztahů. Část práce proto budu věnovat zejména vztahům v dospívání a interakci dospívajícího se svým okolím s cílem ozřejmit, jak může toto rozdílné vnímání životních situací i odlišných priorit v období dospívání ovlivnit vzájemný vztah rodičů a dětí. Jaké důsledky může mít nezvládnutí vlastního dospívání dítětem nebo dospívání dítěte jeho rodiči.

Cílem praktické části práce je na případové studii ukázat, jak konkrétní dospívající vnímal v tomto období své rodiče, svůj vztah k nim, své pocity i své okolí. Jak prožíval zátěžové situace, co v tomto období postrádal ve vztahu s rodiči nebo naopak o co nestál.

Popisuji i názory druhé strany – rodičů, aby se vyjádřili, co považovali pro své dítě v období dospívání za nejdůležitější a posoudili, zda dokázali akceptovat postoje jejich syna v dospívání a jak hodnotí jejich vzájemný vztah. Touto prací jsem se snažila poukázat na problematičnost a náročnost tohoto vývojového období i na některé problémy, se kterými se dospívající v tomto období mohou setkat.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

V odborné literatuře není toto období zcela jednoznačně vymezeno. K odlišnostem dochází zejména při určování dolní a horní hranice či počátku a konce přechodového období od dětství k dospělosti.

Tak například Hartl, Hartlová (2004) upozorňují na nejednoznačnost při časovém vymezení dospívání v české a anglické literatuře. V české literatuře je adolescencí označováno období mezi pubescencí, která se vyděluje jako samostatná fáze a ranou dospělostí. Zatímco v anglické literatuře je takto často označováno celé období včetně období u nás nazvaného pubescence (puberta). Časově rozdílně je vymezen nástup sekundárních pohlavních znaků, dosažení pohlavní zralosti, dozrávání rozumových schopností i dotváření integrity osobnosti u dívek mezi 12. a 18. rokem a u chlapců mezi 14. a 20. rokem.

Říčan (2004) rozděluje dospívání na dvě etapy. První etapa – etapa pubescence je stanovena v rozmezí od 11. do 15. let. Autor tuto etapu vnímá jako nejdramatičtější a nejzajímavější z celého života. Nastupuje výrazná tělesná proměna a rozumový vývoj mění způsob nazírání jedince na svět i na vlastní život. Dítě začíná hlouběji chápat svou individualitu a hledá samo sebe. Mění své vztahy k vrstevníkům, rodičům a autoritám. Volbou povolání nebo studia musí učinit jedno z prvních a osobních závažných rozhodnutí svého života. Tyto náročné vývojové výzvy mohou v podstatě vyvolat dvě reakce. Buď je jedinec zvládne a vývojovou krizí projde poměrně klidně, nebo se vzbouří třeba i vůči „celému světu“.

Druhá etapa – etapa adolescence je dle autora ohraničena věkovými hranicemi 15. a 20. až 22 let. Počátek adolescence je zpravidla typický tím, že mladý člověk v této době již obvykle tělesně zcela dozrává jako muž či žena. Navzdory tomu, jak dospělý se jeví fyzicky, ještě stále se nevyzná sám v sobě a ani nemá „pevné místo ve světě“. Snad poprvé má ve vztahu k druhému pohlaví prožít víc než pouhé okouzlení, poznávat a hledat nejen sebe, ale také partnera. Hledání vlastní identity a místa je velkým úkolem. Adolescenti v sobě mívají mnoho zmatků a nejasností. Jejich hledání bývá spojeno s vážnými osobními krizemi, konflikty a přehmaty. Tyto stavy jsou z vnějšího pohledu okolím těžko pochopitelné a i těmi nejbližšími, rodiči, těžko odpustitelné. Tento zmatek pomíjí až na konci období, kdy u mladého člověka dochází k citovému a rozumovému prohloubení a uklidnění a začne plně zažívat pocit vlastní vnitřní síly. Jednoznačně stanovit konec období

adolescence je obtížné. Není zde žádný jednoznačný předěl v biologickém a tím méně v sociálním vývoji. Z hlediska duševního vývoje nemá větší význam ani dosažení 18 let, přestože tato věková hranice je považována za dostačující k dosažení plnoletosti a teoreticky rovněž k úplné samostatnosti a odpovědnosti. V současné době, kdy se prodlužuje doba vzdělávání a přípravy na povolání a tím se odsouvá materiální nezávislost, posouvá s také hranice dosažení plné sociální zralosti. Období adolescence s tak posouvá do stále vyššího věku, proto se autorovi jeví jako optimální hranice 20 – 22 let.

Oproti výše uvedenému, Vágnerová (2005) zahrnuje do přechodné doby mezi obdobím dětství a dospělostí, tj. celého období dospívání jednu dekádu života člověka a to od 10. roku. Konec tohoto období však stanovuje téměř stejně hranicí 20. let. V této době je komplexní proměna osobnosti v oblasti somatické, psychické i sociální podmíněna nejen biologicky, ale významně je ovlivněna psychickými a sociálními faktory. Všechny zmíněné faktory jsou během celého období ve vzájemné interakci. Průběh dospívání je mimo výše uvedené faktory závislý také na konkrétních kulturních a společenských podmínkách, ze kterých vycházejí očekávání a požadavky společnosti ve vztahu k dospívajícím. Adolescenti se v tomto období snaží i přes všechny náročné situace co nejdříve se zbavit sociální podřízenosti a vyrovnat se světu dospělých.

Autorce se jeví jako účelné rozdělit období dospívání na dvě fáze: na ranou adolescenci a pozdní adolescenci. Raná adolescence - pubescence zahrnuje prvních pět let dospívání. Nejnápadnější změnou období je tělesné dospívání spojené s pohlavním dozráváním - pubertou. Se změnou zevnějšku se mění i sebepojetí dospívajícího jedince a reakce okolí na jeho osobu. V rámci celkového vývoje dochází i ke změně způsobu myšlení, dospívající získává schopnost uvažovat abstraktně o věcech, které reálně neexistují. Hormonální proměny podněcují změnu emočního prožívání. Emoční projevy dospívajícího jsou okolím často vnímány jako nevysvětlitelné a neadekvátní. Pubescent se začíná osamostatňovat od rodičů a značný význam pro něj získávají vrstevníci. Snižuje se pocit závislosti na rodině. Po dosažení určitého stupně vývoje je přímo žádoucí větší svoboda a emancipace, která umožňuje a podporuje rozvoj kompetencí, potřebných pro další pokroky v postupném osamostatňování. Pubescent však také postupně zjišťuje, že již není svým okolím pozitivně akceptován tak jako když byl ještě dítětem. Zažívá pocity ze ztráty základní jistoty bezpečí. Jestliže však jedinec v době raného dětství získal dostatečné vědomí trvalejší jistoty, je tento pocit ohrožení pouze dočasný.

Pozdní adolescence pokrývá zbývajících pět let dospívání (15. - 20. rok). Vstup do této

fáze je biologicky vymezen pohlavním dozráním. Pro počátek tohoto období je typické přijetí specifické adolescentní kultury a stylu života vrstevníků. Sdílení stejných zážitků a hodnot slouží jako potvrzení příslušnosti k věkově vymezené skupině, k potvrzení sociální identity. Vrstevnická skupina poskytuje dospívajícímu možnost základního sebeomezení a rozvoj vlastní identity. Adolescenti hledají hranice svých možností, a proto někdy jednají i riskantním způsobem, který je dospělými vnímán jako nezodpovědnost. Hlavním smyslem pozdní adolescence je poskytnout jedinci čas a možnost, aby porozuměl sám sobě, zvolil si, čeho chce v budoucnosti dosáhnout a osamostatnil se ve všech oblastech, v nichž to současná společnost vyžaduje.

Erikson (1999) nečlení vývojové fáze v životě člověka podle přesně stanoveného věku, ale rozděluje život na osm cyklů. Cílem každého cyklu je splnit specifický vývojový úkol a následně až po jeho splnění je člověk schopen postoupit do dalšího vývojového období. Období dospívání je pátým stádiem na vývojové přímce. Vývojový úkol je v tomto období formulován jako nutnost vytvoření identity vlastního já (ego-identity). K formování identity bude docházet i v dalších vývojových cyklech, nicméně pro adolescenci je tento úkol stěžejní. Neproběhne-li proces vymezení v tomto stadiu úspěšně, dojde k tzv. difúzní identitě, což je vlastně nepřítomnost či aktivní odmítání vymezení sebe samého jako jedinečného subjektu, odlišného od ostatních. Tato difúzní identita se ve svých důsledcích projeví v následném stádiu a bude ztěžovat splnění dalšího vývojového úkolu.

E. H. Erikson (1999, s. 105) tak upozorňuje na to, že adolescence je svébytným a velmi důležitým stádiem ve vývoji osobnosti, typickým neustálým hledáním a zmateností: „Identita označuje, vyhlašuje a vyznačuje každé dítě při narození a je ihned potvrzena pojmenováním. Chlapec dostane chlapecké jméno, a podobně dívčí jméno prohlašuje ženou. Existuje velký počet jmen, na která reagujeme nebo je pomíjíme. Největší problém, na který narážíme, je: kdo si myslíme, že jsme, proti tomu, co si ostatní mohou myslet, že jsme nebo se snažíme být. Co si on nebo ona myslí, že jsem? – je nepříjemná otázka, kterou si člověk klade, a je obtížné nalézt vhodnou odpověď. Hrajeme role a samozřejmě usilujeme o ty role, které si přejeme, abychom je mohli skutečně hrát, zvláště když prozkoumáváme svět v adolescenci. Kostýmy a nalíčení mohou být někdy přesvědčivé, ale v dlouhodobém výhledu jde pouze o to mít skutečné vědomí toho, kdo jsme my, kteří drží nohy na zemi a hlavy vzhůru, odkud můžeme jasně vidět, kde jsme a za čím stojíme. Být zmatený v této existenciální identitě tě činí hádankou pro sebe i pro mnohé, možná pro

většinu ostatních lidí.“

Pro mnohé adolescenty nemusí být přechod do dospělosti a s tím přijetí zodpovědnosti příliš lákavý. Erikson (1999) toto období uprostřed krize identity označuje jako tzv. adolescentní moratorium, které umožňuje dospívajícím experimentovat s přijímáním rolí a objevováním hodnot bez přijímání skutečných závazků.

J. Marcia (in Macek, 2003) tento Eriksonův přístup dále rozvinul, kdy stanovil čtyři potencionální stavy identity v průběhu dospívání v závislosti na přítomnosti nebo nepřítomnosti krize (krize je pojmána jako proces aktivního hledání a objevování) a přítomnosti či nepřítomnosti závazků (závazek vyjadřuje zodpovědnost v důležitých oblastech života): status difúzní identity – dospívající neprožívá krizi ani závazek, nemá aktivní potřebu sebedefinování. Nechává se snadno ovlivnit vrstevníky, mění často svoje názory a chování. Jeho sebehodnocení závisí na tom, jak na něj reagují druzí. Status náhradní identity (předčasné uzavření) – je charakteristický závazky bez krize identity. Postoje a normy jsou přebírány nekriticky od autorit (rodičů, učitelů, důležitých přátel) bez potřeby ověřovat si je vlastní zkušeností. Status moratoria – aktivní krize identity spojená se stavy úzkosti a s pochybnostmi bez existence skutečných závazků. Dospívající v této fázi pouze experimentuje, zkouší si určité role, objevuje hodnoty a rozvíjí různé zájmy, nebere však na sebe opravdové závazky. Status dosažení identity – provází zážitek krize hledání a pochybností zároveň se snahou řešit otázku závazků. Dospívající prožívá sebeakceptaci a posiluje svoje já. Je připraven pro vstup do dospělosti.

Z výše uvedeného je patrné, že nelze zcela jednoznačně stanovit přesnou spodní ani horní věkovou hranici, která by určovala počátek a konec období dospívání. U různých jedinců se nástup dozrání může lišit nejen v rozmezí měsíců, ale výjimkou není ani rozmezí jednoho či dvou let, stejně tak je to s nástupem a přechodem do dospělosti. Zde je pro všechny stejná pouze hranice 18 let, která je oficiální hranicí pro nabývání práv a povinností v návaznosti na právní a společenský systém našeho státu. Jak již bylo zmíněno, plnoletost nezaručuje získání plné psychické způsobilosti dospělého člověka. Toto závisí až na dozrání osobnosti jedince v návaznosti na jeho sociální a kulturní prostředí.

Některí rodiče očekávají od svého dítěte přijímání závazků a odpovědnosti po celou dobu dospívání, bez rozdílu toho, v jaké fázi vývoje se dítě nachází, přestože se k tomu dítě necítí ještě zcela kompetentní. Tyto situace jsou dle mého názoru jednou z příčin vzniku krizí ve vztazích rodičů a dětí a krizí v období dospívání. Rodiče pobuřuje zcela jasná diskrepance mezi právy a požadavky dospívajícího, jichž se tento dospívající dožaduje a

jeho ochotou nebo schopností přijmou za své chování a rozhodování plnou zodpovědnost.

Z tohoto důvodu se domnívám, že pro potřeby mé práce není stanovení přesné hranice pro období dospívání rozhodující. Dále používané pojmy dospívání a adolescence budou vzájemnými ekvivalenty, které v sobě budou v mém pojetí zahrnovat jak období pubescence (puberty) tak později nastupující období adolescence.

2 ZMĚNY ORGANIZMU ZPŮSOBENÉ DOSPÍVÁNÍM

Dospívání je, pomineme-li období raného dětství, etapou, ve které dochází k významným změnám v psychice i somatice jedince. Člověk si v tomto období upevňuje svou jedinečnost a výlučnost vůči všem jiným osobám, jejíž základy získal v dětství. Ujasňuje si své postoje a názory. Dospívající si neví rady a někdy bývá i zaskočen prudkými změnami svého organismu. Některé přijímá s radostí, jiné se značnou nevolí. Vnímání proměny je subjektivní a závisí na představě dospívajícího o atraktivitě dospělého zevnějšku. Pozitivní nebo negativní přijetí nového vzhledu bývá ovlivňováno také tím, jaké reakce okolí tato změna vyvolává.

2.1 Tělesný vývoj

Období dospívání představuje po fyzické stránce důležitý biologický mezník vývoje. Dítě se mění v jedince schopného reprodukce. Aby dosáhlo této schopnosti, musí jeho organismus projít řadou na první pohled viditelných, ale i skrytých změn. Mezi viditelné lze zařadit růst postavy, změnu proporcí, sekundární pohlavní znaky a mezi ty takzvané neviditelné funkci pohlavních orgánů, sexuální prožitky atp.

U obou pohlaví dochází již počátkem období k náhlému a překotnému růstu. Chlapci během celého období vyrůstají v průměru až o 35 centimetrů. U dívek je tento vzrůst v průměru okolo 25 centimetrů. V tomto období dochází k výrazným disproporcím celého těla. Je to způsobeno dřívějším růstem dlouhých kostí (horní a dolní končetiny) a následně růstem trupu. V souvislosti s růstem se mění i tvar postavy. Rozšiřují se ramena (u chlapců) a boky (u dívek). Začínají být viditelné sekundární pohlavní znaky (zejména u dívek), dochází k dozrání pohlavních orgánů. Jejich připravenost k reprodukci oznamuje první menstruace u dívek a první poluce u chlapců. U chlapců dochází ke změně hlasu - mutace. (Říčan 2004, Vágnerová 2005).

V souvislosti s tělesnými změnami (krize tělesnosti) může dospívající přeceňovat své tělesné změny až po nerealistické představy o nich. Vystupňování negativních prožitků ke svému tělu, může vyústit v až život ohrožující krizi vlastní hodnoty (Vodáčková a kol., 2002). Ke stavu krize, může přispět příliš kritický a hodnotící postoj rodičů. Nevhodné poznámky rodičů k vzhledu i změnám jejich těla vnímají dospívající velice citlivě.

2.2 Psychický vývoj

K výrazným, kvalitativním změnám dochází také v psychické oblasti. Tyto změny vedou k novým způsobům vnímání a chápání okolního světa, v němž se dospívající připravuje na vstup do dospělosti.

Piaget, Inhelderová (2007) uvádějí jako hlavní charakteristiku adolescence v oblasti poznávacích procesů skutečnost, že dochází k vymanění se z pouze konkrétního myšlení k myšlení o budoucnosti a o nereálných možnostech. Tato změna myšlení umožňuje jedinci pracovat s hypotézami a usuzovat o výrocích bez přímé souvislosti s konkrétním reálným konstatováním. Jedinec se ve svém myšlení dostává do stadia formálních logických operací.

„... subjekt rozlišuje formu a obsah, a tak se stává schopným správně uvažovat o výrocích, kterým nevěří nebo ještě nevěří, tj. o výrocích, kterými se zabývá jako ryzími hypotézami. Stává se tedy schopným vyvozovat nutné důsledky z pravd pouze možných. A to je začátek hypoteticko-deduktivního neboli formálního myšlení (Piaget, Inhelderová, 2007, s. 119).“

Díky této nové možnosti je dospívající schopen uvažovat hypoteticky o neskutečných, neexistujících „kdyby“. Tato schopnost podněcuje i mravní usuzování a přísné posuzování jednání dospělých a tím, co jen proklamují. Adolescent posuzuje realitu s vyhlašovanými ideály. Uvažuje kriticky o smyslu hodnot, které mu společnost vštěpuje. Tento nový rozmach myšlení může vést a téměř vždy vede ve svém důsledku ke kritičnosti a nespokojenosti s tím, co dospívající vidí a slyší okolo sebe (Říčan, 2004).

Volně podle Keatinga (in Vágnerová, 2005) lze typické znaky způsobu myšlení dospívajících shrnout do několika následujících bodů:

- dospívající připouští variabilitu různých možností, což přispívá k rozšiřování a obohacování jeho úvah. Formálně logické operace umožňují posuzovat problém z více hledisek a toto přispívá k pochopení různorodosti názorů jiných lidí, popř. různých teorií
- dospívající dovede uvažovat systematičtěji, nebývá spokojen s jediným řešením problému. Dokáže manipulovat se získanými informacemi a tak uvažovat o

různých alternativách. Je si schopen stanovit různé hypotézy a tyto postupně vyvracet nebo potvrdit. Ověřování hypotéz je chápáno jako návrat k realitě, tj. konfrontování hypotetických úvah se skutečností. V mladším věku myšlení vycházelo z reality, v tomto věku již je možné myšlení z druhé strany, tj. od možného k reálnému

- dospívající dovede experimentovat s vlastními úvahami, vzájemně jsou tyto úvahy kombinovány a integrovány v jeden celek, rozvíjí se flexibilita myšlení.

Adolescent získal během dospívání maximum v oblasti myšlení a žádné nové myšlenkové operace si již nemůže osvojit (protože neexistují). Je tedy dostatečně vybaven pro život v dospělosti?

Obdobnou otázku si položil i Říčan (2004), a to - zdali je právě na konci období dospívání jedinec na vrcholu své inteligence. Longitudinální studie prokazují, že inteligence po dosažení dospělosti může stoupat u intelektově aktivních jedinců ještě i několik desítek let. Autor zdůrazňuje, že by bylo vhodné hovořit spíše o celkových rozumových schopnostech, které představují různé druhy paměti, prostorovou představivost, schopnost postřehnout nenápadné, ale podstatné detaily atp., které se získávají zkušeností.

Období dospívání bývá provázeno častými emočními změnami a náladovostí. Dospívající bývá veselý, nejednou je smutný nebo nevraživý, rozmrzelý, neklidný, a to většinou bez zjevné příčiny. Tyto jeho nálady jsou labilní, příliš často se mění. Dochází k nesoustředěnosti a dospívající se snadno unaví. Tyto stavy si sám sobě nedokáže vysvětlit a častěji hledá příčinu ne v sobě, ale v chování okolí. Tento citový rozkol má hormonální příčinu v organismu dospívajícího (Říčan, 2004). Reakce na podněty se zdají být, díky přecitlivělosti dospívajícího, nepřiměřené. Jejich chování je těžko předvídatelné. Citové prožitky jsou sice intenzivní, ale bývají spíš krátkodobé a proměnlivé. Výkyvy v emocích jsou spojovány s různým stupněm aktivity. Intenzivní aktivita se často střídá s apatií a nechutí k jakékoliv činnosti. Dospívající mají sklon k impulzivitě, kterou díky endokrinní bouři nedokáží ovládat.

Nízká frustrační tolerance, přecitlivělost a proměnlivost nálad dospívajících narušuje jejich mezilidské vztahy a vede ke vzniku konfliktů.

„Dospělí mají pocit, že jejich děti jsou rozmazlené, že se nedovedou chovat a obtěžují

okolí svými nesmyslnými rozmazy. V tomto názoru je podporuje fakt, že k mrzuté a podrážděné náladě nemají žádný objektivně akceptovatelný důvod (Vágnerová, 2005, s. 341).“

Dospívající jsou často rozmrzelí také proto, že přestože mají nechuť projevovat svoje city navenek, často se tomu neubrání, což jen posiluje jejich pocit vlastní neschopnosti. Obávají se možného posměchu za své citové projevy. Adolescent se musí snažit vyrovnat se změnou ve svém subjektivním vidění světa, i s tím jak je právě tímto okolním světem vnímán on sám. K vyrovnání se s nepříjemnými pocity používají adolescenti různé vyrovnávací obranné strategie. Dospívající, přestože již dosáhl zralejší úrovně, se občas vrací k dětskému chování nebo infantilnímu způsobu řešení situace. Občas hraje své oblíbené dětské hry, povídá si s rodiči jako dřív atp. Tyto krátkodobé návraty do dětství mu umožňují relaxaci a získání přechodného pocitu jistoty. Pokud je zátěž větší a nelze ji zvládnout pouze krátkodobým návratem do dětství, volí dospívající dlouhodobější regresi do dětství, která trvá tak dlouho, jak jedinec potřebuje. Únik do fantazie je další z možných obranných reakcí na zátěžové situace. Umožňuje adolescentovi odpoutání se od reality a alespoň symbolické zvládnutí nejrůznějších situací, které nedokáže reálně řešit. Průběh fantazijního dění je závislý pouze na jeho vůli, takže může prožívat imaginární situace a připravovat se tak na jejich skutečné řešení v reálném světě. Po stabilizaci hormonální hladiny v organizmu ke konci adolescentního období dochází i ke zklidnění a větší vyváženosti emocí. Starší adolescenti se dovedou lépe ovládat i v emočně vyhrocených situacích. Jejich sebeovládání bývá trvalejší a stabilnější (Vágnerová, 2005).

Než však dosáhnou kýžené stability, mohou si dospívající nesčetněkrát položit otázku, na níž hledají odpověď v celém průběhu procesu mezi dětstvím a dospělostí: Kdo jsem, jaké je moje místo ve světě, jak působím na druhé lidi? Toto hledání se adolescenta dotýká hluboko v jeho nitru a může mu způsobovat vážné vnitřní otřesy. Jedinec začne prožívat krizi identity a krizi depersonalizační. Tyto krize se projevují pocity nedostatečnosti, depresivními náladami a ztrátou smyslu (Vodáčková a kol., 2002). Vlastní tělo i emoce se pojednou zdají jako cizí. Aby se jedinec ujistil, že tomu tak není, přesvědčuje se o této skutečnosti pozorováním v zrcadle, dotyky vlastního těla. Senzitivnější jedinci píší básně nebo deník, aby tak vyjádřili intenzitu a výjimečnost svých prožitků.

3 MEZILIDSKÉ VZTAHY V OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ

Od narození prochází lidský jedinec procesem socializace. V tomto celoživotním, permanentním socializačním procesu člověk navazuje různé mezilidské vztahy. V rámci sociální interakce si vytváří nejen svůj sebeobraz a sebehodnocení, ale i orientaci ve světě druhých. Mezilidské vztahy jsou velmi dynamické - vyvíjejí se a přetvářejí, zvyšuje nebo snižuje se jejich intenzita a hloubka. V průběhu dospívání je navazování a upevňování vztahů velmi intenzivní. Adolescent hledá sám sebe, hledá místo ve společnosti, mezi vrstevníky. Mezilidské vztahy dostávají nové dimenze a podoby. V tomto citlivém období bývají příčinou nedorozumění a střetů vedoucích ke krizím v období dospívání.

3.1 Vrstevnické vztahy

V období dospívání vzrůstá význam vrstevnických vztahů. Pubescent se začíná osamostatňovat z vázanosti na rodiče, značnou důležitost pro něho mají vrstevníci, s nimiž se ztotožňuje. Tyto vztahy přejímají velkou část prostoru, který byl dříve věnován vztahům v rodině. Tento posun je dán potřebou adolescenta získat podporu pro své názory, chování a jednání, které není vždy v souladu s představami dospělých, a o nichž je dospívající přesvědčen, že tyto získá zejména ve skupině stejně starých a stejně smýšlejících lidí.

„V adolescenci se referenční skupinou dětí stává skupina vrstevnická a rodina ustupuje do pozadí, někdy se stává i překážkou v pokusech dítěte nalézt vlastní osobnost. Pro adolescenci je typické černo - bílé hodnocení světa a kritický postoj k rodičům (Matoušek, 2003, s. 70-71).“

Dospívající si musí potvrdit vlastní identitu, to znamená definitivně se oddělit od předchozího období dětství, zřetelně se vymezit vůči okolnímu světu, kultuře a hodnotám dospělých, včetně rodičů. Adolescent se stává autorem vlastního života, velmi mu záleží na jedinečnosti a autentičnosti. Zároveň však zažívá silnou potřebu identifikace s některou skupinou, komunitou či subkulturou svých vrstevníků, vůči jiným se naopak potřebuje negativně vymezit. Blízké vztahy s rodiči ustupují do pozadí. Pro dobrý vývoj vztahů však jejich důležitým faktorem zůstává akceptace a tolerance (Macek, Lacinová, 2006).

Zatímco délka času stráveného s rodiči se zkracuje, narůstá délka času tráveného s kamarády při společné činnosti nebo vzájemných rozhovorech. Adolescenti dovedou

strávit dlouhé hodiny povídáním, pro nás dospělé mnohdy dlouhé hodiny povídání o „ničem“. Fenomémem současné doby se stala internetová komunikace, při níž nedochází k fyzické interakci mezi účastníky, ale pouze k jakési jejich virtuální přítomnosti. Přesto adolescenti stráví dlouhé hodiny psaním e-mailů, chatováním a jinou formou počítačové komunikace.

Během dospívání adolescent zažívá aktivní přístup k seberealizaci a vědomí možnosti ovládat vlastní život. Usiluje o změny a snaží se je také prosazovat. Při tomto prosazování může docházet k riskantnímu chování a extrémnímu jednání, protože adolescenti ještě neznají hranice svých možností. Tyto možnosti může jedinec testovat v situacích, když je sám, ale také ve skupině vrstevníků, mnohdy za jejich nemalé verbální i neverbální podpory.

Vágnerová (2005) vidí význam vrstevnické skupiny nejen v této podpoře, ale také v tom, že slouží jako opora při vytváření individuální identity dospívajícího, neboť mu pomáhá překonávat nejistotu v jeho osamostatňování se a nabízí mu tzv. skupinovou identitu, která přechodně snižuje jeho individuální zodpovědnost a zvyšuje jeho pocit sebevědomí a sebejistoty. Ve skupině se dospívající vzájemně napodobují (oblečení, účesy, hudba) a porovnávají dosud získané zkušenosti. Dochází zde ke srovnávání vlastního chování, postojů a pocitů s chováním a pocity vrstevníků. Jsou to prožitky, které ani sebevíc chápající rodič nemůže nabídnout, vzhledem ke svým jiným a vyzrálejšími zkušenostem a postojům. Setkávání vrstevníků nabízí konfrontaci různých postavení dospívajících v rodině, rozdílné požadavky rodičů atp. Dospívající si ve své situaci nepřipadá tak osamocen a nepochopen a zároveň naplňuje svou potřebu akceptace (přijetí). Mimo neformální vrstevnické skupiny vznikající spíše nahodile a podle zájmů jejich členů, tráví dospívající poměrně hodně času v jiné formální skupině – ve školní (učňovské, studijní) třídě. Pokud není potřeba přijetí uspokojena v žádné ze skupin nebo vzorem, který si dospívající vybral, stává se, že adolescent hledá jiný způsob, který by vedl k dosažení žádoucího efektu. Jednou z možností je používání takových strategií, jako je vnučování, uplácení, lichocení, přijetí role šaška nebo otroka. Někdy dospívající přijme z důvodu potřeby mít alespoň někoho - kohokoliv, kdo je ochoten akceptovat jeho. Dospívající se tak mohou dostat i do podřadného postavení vrstevníků, kteří si tímto vztahem uspokojují svou potřebu dominance. Mohou také skončit v podivné a závadné partě. Jedinec v jejím rámci přijímá výměnou za své dosavadní hodnoty nové, o které by za jiných okolností vlastně vůbec nestál. Snaha rodičů dostat adolescenta z takové party bývá

bezúspěšná, protože mu výměnou nenabízejí jiné a lepší kamarády. Představa dospívajícího, že by mohl zůstat osamělý, je pro něj nepřijatelná neboť rodina mu už tak v dospívání potřebný vrstevnický vztah nemůže nahradit.

Selhávání dospívajícího ve vytváření uspokojivých vztahů s vrstevníky, může podmiňovat vývoj delikventních projevů chování, přijímání norem antisociálních skupin, případně může vést k sociální izolaci. Nedostatečný vývoj osobní identity vede často k vnitřnímu zmatku, který dospívajícího vede k pocitům vlastní méněcennosti a bezmocnosti. Z toho mohou pramenit závadné projevy chování jako je agresivita, zneužívání drog atp. (Labáth a kol., 2001).

3.2 Partnerské a sexuální vztahy

Přestože se dospívající identifikuje se skupinou, nezanedbatelný význam pro něho mají tzv. dyadické vztahy ve dvou rovinách. V první rovině se jedná o vztahy úzkého přátelství mezi dvěma jedinci stejného pohlaví a v druhé o vztahy důvěrné, vztahy partnerské, založené na vzájemné sexuální a citové přitažlivosti. Přátelské vztahy vzniklé v období dospívání mnohdy přetrvávají řadu let a jedinci v nich nezřídka pokračují i v dospělosti. Oproti tomu vztahy partnerské jsou vztahy pomíjivých prvních lásek, vzájemného zalíbení a romantických schůzek. Větší hloubku a stálost zpravidla dosahují až ke konci období dospívání, kdy dochází k celkovému dozrání osobnosti, kdy se do rovnováhy dostává fyzická (pohlavní) i psychická vyspělost. Než se však dosáhne oné kýžené rovnováhy, mohou mít tyto vztahy a zejména jejich rozpady nebo opakovaně neúspěšné snahy o navázání známosti na některé jedince fatální důsledky.

Emocionálně nejistý a nevyrovnaný jedinec považuje v případě rozchodu odchod partnera za zradu a může být doprovázen neúnosným pocitem zklamání a nejistoty. Tyto zmatky a zklamání mohou vést u některých dospívajících k těžké krizi, která může vyústit až v suicidální jednání. Dospívající se se svými prožitky obtížně vyrovnává, své prožitky považuje za výjimečné. Většina těchto pocitů je přechodných, pro dospívajícího jsou však aktuálně mučivé. Konfrontace zážitků dospívajícího s úspěšnějším kamarádem může být příčinou emocionálního zmatku a ohrožení sebeúcty dospívajícího. Některé prameny uvádějí, dokonanou sebevraždu jako druhou nejčastější příčinu smrti u dospívajících. Jako nejčastěji vyvolávající faktory se uvádějí konflikty v rodině, rozchod s partnerem, školní problematika a sexuální problémy. V takových případech je důležité poskytnout dospívajícímu prostor ke sdělení, problémy nebagatelizovat, byť se příliš často jeví

z pohledu dospělého jako malicherné. Je třeba si uvědomit, že pro dospívajícího mohou být i takové malichernosti životně důležité. V tomto náročném období potřebují dospívající někoho, kdo jim bude naslouchat a poskytovat emoční odezvu, která se jim ztrátou vztahu nedostává (Vodáčková a kol., 2002).

3.3 Vztahy s rodiči

„Rodina odedávna existuje proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. Kromě toho, že je rodina biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní jednotkou každé lidské společnosti. Reprodukují člověka nejen jako živočicha, ale zprostředkují mu vrůstání do jeho kultury a společnosti. Rodina kromě toho propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity (Matoušek, 2003, s. 9).“

Každá rodina má své vlastní vzorce chování, rodinné interakce. Mnozí považují tyto rodinné interakce za podstatu rodinného systému. Na funkčnosti rodinných interakcí závisí zvládání zátěžových situací v rodině. Při řešení zátěžových situací nezáleží ani tak na množství a závažnosti problémů, které musí rodina řešit, ale na reakcích rodiny, které mohou znemožňovat nebo poškozovat fungování rodiny. Důležitým faktorem pro překonávání rodinných krizí je rovněž flexibilita rodiny – schopnost rodiny měnit svou strukturu moci, role a pravidla vztahů v závislosti na vývojovém a situačním stresu. Vývojový stres zde zastupují běžné a nevyhnutelné tranzitorní krize ve vývojovém cyklu rodiny, tzv. přechody (narození dítěte, vstup dítěte do školy, jeho osamostatňování v průběhu dospívání nebo odchod z rodiny). Situační stres vzniká při neočekávaných událostech (nemoc člena rodiny, ztráta zaměstnání atp.). Pro adaptabilitu lze použít český výraz „přizpůsobivost“, tj. schopnost přizpůsobovat se měnícím se požadavkům a nárokům života. Druhým předpokladem pro lehké zvládání rodinných krizí je hierarchie (uspořádanost) rodiny. Organizovanost a pravidelnost rodiny upevňuje určitá rutina, která zvyšuje pocit bezpečí členů rodiny a efektivitu jejího fungování. Jedinečná rutina rodiny tak utváří jedinečnou atmosféru každé rodiny. Udržení rovnováhy mezi organizovaností a adaptabilitou rodiny je rozhodujícím momentem při zvládání běžného rodinného života (Sobotková, 2007).

Dospívající potřebují v rozhodném období svého života zažívat podporu. Přicházejí okamžiky, kdy potřebují pociťovat sounáležitost. Rodina se pro tyto potřeby stává nezastupitelným prostředím. Důležitým stavebním prvkem sounáležitosti je komunikace.

Satirová (2006) rozlišuje čtyři důležité aspekty rodinného života:

Sebehodnocení členů - pocity a názory, které má člověk o sobě.

Komunikace - způsoby, které lidé používají pro vzájemné dorozumění.

Rodinný systém - pravidla, kterými se lidé ve svém konání a cítění řídí.

Společenská vazba - způsob, jak se lidé chovají k ostatním lidem a institucím mimo rodinu.

Pro správné fungování rodinného systému je vhodné, aby byly všechny aspekty zastoupeny v přiměřené míře. Satirová považuje výchovu v rodině za „nejnesnadnější práci na světě“. Ve zdravé rodině si rodiče uvědomují, že problémy nastávají už jen tím, že jsou v životě zákonité fáze, které musejí nastat. Mezi takové fáze patří i dospívání dítěte. Tato změna je nevyhnutelná. Nejlepším způsobem řešení tohoto přechodu ve vývoji dítěte je tuto změnu přijímat jako součást života a snažit se ji využít tvořivě k ještě většímu posílení rodinného systému.

Rodiče by se měli již v raném věku dítěte připravovat na okamžik, kdy se bude chtít osamostatňovat. Dospívání je zákonitý vývoj, nelze se mu vyhnout. Přípravení rodiče se pak nebudou cítit zrazeni a zaskočení rychlým nástupem náročného období, kdy jejich dítě bude vstupovat na vlastní cestu. Měli by postupně s přibývajícím věkem dítěte uvolňovat jeho závislost, poskytovat mu prostor k seberealizaci. Po dosažení určité vývojové úrovně je žádoucí větší svoboda v rozhodování o sobě samém. Sám dospívající sobě samému i svému okolí postupně dokazuje, že na rodině už tak vysokou míru závislosti nepotřebuje.

Co zůstává beze změny je potřeba citové akceptace. Dospívající toto cítí jako nezbytnou potřebu k zajištění si přijatelné pozice ve světě. Dospívající by si měl zároveň uvědomit, že svou pozici si musí něčím vydobýt, něčím si ji zasloužit. V dospívání je totiž velmi vzácné, aby byl někdo pozitivně akceptován bez ohledu na své chování. U dospívajícího se zvyšují pocity nejistoty a dochází ke zpochybňování představy, že svět je bezvýhradně dobrý a bezpečný a že je v něm pubescent automaticky vítán a ceněn.

Dlouhé a pro obě strany vysilující konfrontace mezi dospělými (a to nejen rodiči) a „dětmi“ se dají označit za období krize autority. Nastupující a již nějakou dobu trvající generační konflikt, který zpočátku skrytý, probíhal ve stále ještě udržitelných mezích, se náhle může změnit v neopadající protest proti autoritám a jimi prosazovaným způsobům života. Tento protest se může projevovat ilegálními způsoby jednání, závislostí na psychoaktivních látkách, delikvencí.

Dospívající bývají v tomto svém vývojovém období nadměrně kritičtí. O každém názoru chtějí polemizovat. Za jediné správné považují zejména své vlastní argumenty. Domnívají

se, že jejich úvahy jsou zcela výjimečné. Bývají přecitlivělí a vztahovační. Toto vše vede často ke konfliktu s jejich okolím, rodinou, zejména pak s rodiči.

Dospívající i jejich okolí jsou zmateni svými nečekanými reakcemi na jindy nevýznamné podněty. Tyto reakce jsou způsobeny emočními změnami, které přinášejí větší impulzivitu a nedostatek sebeovládání.

Mnoho konfliktů v rodinách s dospívajícími dětmi vzniká v důsledku změny vzájemných vztahů. Zejména dospívající se snaží s těmito dříve bezproblémovými vztahy experimentovat. Dítě – dospívající odmítá podřízené postavení, odmítá formální nadřazenost autorit.

„Nekonečná polemika s názory dospělých, např. s rodiči, ho uspokojuje, protože potvrzuje hodnotu jeho vlastních schopností. Dohadování s autoritou a demonstrace jejího odmítání je typickým znakem dospívání. Pubescent ovšem neútočí na autoritu, aby ji zlikvidoval, ale aby se jí sám stal. Tím, že dospělým dokáže úspěšně oponovat a logicky argumentovat, dosahuje potřebného pocitu jistoty, že se jim může vyrovnat. Diskuse s odpovídajícím partnerem je pro pubescenta tréninkem vlastních schopností a možností prokázat svoje kvality (Vágnerová, 2005, s. 346).“

Mnozí rodiče ztotožňují dohadování s drzostí a domnívají se, že slouží pouze k tomu, aby je jejich dítě „naštvalo“. Mezi rodiči a jejich dětmi dochází k nedorozuměním a narušení komunikace.

Jak uvádí Macek (2006) výzkumy provedené v posledních desetiletích ukazují, že na vztahy adolescentů k rodičům v průběhu dospívání je potřeba nahlížet spíše kontinuálně, v souvislosti s předchozím vývojem v dětství, a ne jako na nějakou novou kvalitu, která se vynořila s nástupem puberty. Dříve často tradovaná představa o nutnosti vyhraněného mezigeneračního konfliktu pro zdravý a přirozený vývoj adolescenta je spíše mýtem než skutečností. Ve výsledcích výzkumu z roku 1998, ve kterém se Macek (1998) zabýval běžnými denními problémy adolescentů, se uvádí, že konflikty a problémy s rodiči nejsou typickou charakteristikou života adolescentů.

Mnoho rodin si však tuto skutečnost neuvědomuje a veškeré konflikty a problémy vznikající v tomto období připisují a dávají za vinu jen a pouze dospívajícímu. Nad výchovou a rodinným prostředím, ve kterém dítě vyrůstalo, se nezamýšlejí. Veškerou „vinu“ za vznik nedorozumění připisují dítěti.

Další výsledky provedených výzkumů přispívají k podpoře názoru, že v počáteční fázi

nejde dospívajícím o úplnou nezávislost na rodičích, ale především o jejich zájem, partnerství v komunikaci, o emoční podporu a určitý respekt. Ten spočívá především v tom, že si dospívající sami určí, kdy a v čem se chtějí se svými rodiči poradit a kdy a co s nimi budou společně sdílet.

Na způsobu průběhu období dospívání a vztazích s rodiči se nemalou měrou podílí i to, zda je jedná o funkční nebo nefunkční rodinu (klinická rodina).

Riskin (in Matoušek, 2003) shrnul výsledky svého kvalitativního výzkumu funkčních a nefunkčních rodin následovně:

Ve vnitřních vztazích klinických rodin nacházejí posuzovatelé atmosféru nedůvěry, očekávaní nepříjemností. Na chování, které je hodnoceno jako nepřátelské, se v těchto rodinách reaguje razantní nepřátelskou odvetou nebo bezpodmínečnou (často však předstíranou) kapitulací. Potřeby a přání členů rodiny jsou zhusta přijímány jako nepřijatelné, neoprávněné a jsou odmítány. Přes všechno vyžadované přizpůsobování, přes opakované prosby a výhrůžky zůstávají v klinických rodinách vztahy nejasné. Neurčité je i rozdělení odpovědnosti mezi členy rodiny. Odpovědnosti se pokud možno každý vyhýbá nebo ji chce někdo strhnout na sebe, přitom ji však neunes. Přes proklamovanou blízkost a vzájemnost se v klinických rodinách nacházejí známky distancovanosti, neangažovanosti.

Ve funkčních rodinách se naproti tomu očekává dobré za dobré. Členové rodiny na sebe berou ohledy a respektují se. Tyto rodiny jsou charakteristické pevnou aliancí mezi rodiči, kterou žádný vnější vliv nedokáže trvale ohrozit. V rodině je jasná hierarchie odpovědnosti. Jedinečnost jednotlivců je hodnocena pozitivně. V rodině existuje rovnováha mezi potřebou soukromí a potřebou sdílení.

V komunikaci dysfunkčních rodin se zjišťuje mnoho protimluv, nedorozumění, zmatků, neurčitostí. Je v ní také vysoká stereotypie; rodina se drží zaběhaných způsobů komunikace a neodvažuje se hledat nové způsoby. Komunikační iniciativa členů dysfunkčních rodin bývá nízká, v rodině se však může vyskytovat někdo, kdo se pokládá za jejího mluvčího a strážce rodinných pravidel. Ten pak ovládá pole, ostatní mlčí, nepřesvědčivě přitakávají, někdy se někdo agresivně postaví proti rodinné autoritě.

Ve funkčních rodinách naproti tomu mluví každý sám za sebe. Komunikace je živá, aktivní. Rodina je otevřená pro nové myšlenky a nová řešení problémů. V komunikaci je hodně humoru. Sociální i jiná realita je rodinou interpretována nezkresleně, je zpracována pod vlivem rodinných tradic, které rodinu hodnotově orientují.

V dysfunkčních rodinách bývá pozorováno nápadně mnoho negativních emočních projevů, od ironizování až k otevřenému a přímému napadání. V těchto rodinách byla pozorována až nepochopitelná hluchota ke stavu krajní psychické nouze některého člena. V méně extrémní podobě má nezáměr podobu cynického zlehčování signálů nepohody nebo nespokojenosti. Vyskytují se i neskryvané projevy beznaděje a zoufalství.

V rodinách funkčních je atmosféra pozitivnější. Lidé dávají najevo potěšení ze vzájemného kontaktu.

Dysfunkční rodiny zvládají i běžnou provozní rutinu domácnosti s obtížemi. Někteří členové rodiny z domácího provozu buď úplně vypadávají, nebo dělají něco jiného, než je právě potřeba (z hlediska ostatních). V dysfunkční rodině nejsou jasné kompetence. Vyhlašují se požadavky, jimiž se nikdo neřídí.

Funkční rodina zvládá provoz domácnosti hladce, bez velkého dohadování. Závažnější záležitosti rozhodují rodiče, a to tak, že se oba drží dohodnutého řešení, i když jejich výchozí názory mohly být různé. V některých sférách je dětem dovoleno, aby s rodiči diskutovaly, a při konečném rozhodnutí je na přání dětí brán ohled.

Vypočítané charakteristiky funkčních a dysfunkčních rodin jsou polární. Nevyplývá z nich, že například funkční rodiny nemají spory, nemají komunikační nejasnosti, nemají rigidní stereotypy, takových projevů je však relativně méně, nepřevažují. Snad nejpodstatnější je ve funkčních rodinách vědomí nutnosti kooperovat, vnímání potřeb členů rodiny a vyhýbání se negativnímu nálepkování. Když se někdo projevuje z hlediska rodiny nepříznivě, je to vysvětleno a omluveno tak, aby nebylo poškozeno sebehodnocení osoby, o kterou jde.

Kvalitativní popis vztahů mezi rodiči a dětmi, které byly zjištěny po kvantitativním vyhodnocení záznamů rodinné interakce Riskin (in Matoušek, 2003):

Oba rodiče vnímají děti podobně a mají vůči dětem podobná očekávání.

Děti nemusí nutně rebelovat, aby v rodině dosáhly autonomie.

Rodiče povzbuzují děti k řešení problémů, a to i v případech, kdy s řešením dítěte nesouhlasí.

Rodiče se mohou zcela přiměřeně starat o děti, i když nemají šťastné manželství.

Rodiče mají v rodině jednoznačně vedoucí roli a hranice mezi generacemi je zcela nejasná.

Rodiče určují dětem zcela zřetelně hranice dovoleného chování.

Pokud se rodiče v názorech na děti liší, nediskutují o tom před dětmi a děti do tohoto sporu nezatahují.

Děti mohou rodičům vzdorovat, rodiče však hlídají meze tohoto vzdorování.

Rodiče děti přiměřeně oceňují za úspěchy.

Rodiče vyjadřují ambivalentní postoj k postupující nezávislosti svých dětí.

Dospívající by měli mít i při svém osamostatňování pocit, že se vždy mohou k rodičům obrátit bez toho, že by to bylo provázeno jejich následným poučováním. Tento pocit jistoty jim nepochybně pomůže nadále udržovat ke svým rodičům pozitivní vztah.

Jejich osamostatňování pak má jasnější a přímější průběh. Dospívající mají více důvěry ve vzájemné vztahy i přes vzájemná nedorozumění a konflikty.

Rodiče by si měli uvědomit, že osamostatňování jejich dítěte vlastně probíhá již od raného věku. Dříve rodiče projevy samostatnosti svého dítěte vítali. Jak byli rádi, když dítě vydrželo ve školce bez jejich přítomnosti, když vydrželo cizí hlídání. V období dospívání toto osamostatňování zcela přirozeně pokračuje, i když začíná získávat jinou podobu. Dítě se nadále neobejde bez výchovného vedení, mělo být však nenásilné a mělo by respektovat nově se utvářející mladou osobnost.

Zejména v tomto období se projeví zralost a sebepojetí rodičů. Pouze vyrovnaný a sám se sebou spokojený rodič může dostatečně dobře přijímat dospívající dítě bez pocitu vlastního ohrožení. Pouze takový rodič je schopen ustát kritiku směřující k jeho osobě a jeho zásadám.

„Výchova k odvaze, zdravému úsudku, zdravé sebeúctě a poskytnutí jiných nástrojů, potřebných k tomu, aby zvládli odpovědnost dospělých, je pro dospívající největší pomocí k tomu, aby měli pocit, že jsou oceňováni, schopní a výkonní. Bohužel, mnoho dětí se narodí rodičům, kteří se sami ještě nenaučili to, co mají vštěpovat jiným. Dospělí totiž mohou učit své děti pouze tomu, co sami znají (Satirová, 2006, s. 290).“

Adolescentní vzpoura je normální stadium a má svůj vývojový smysl. Usnadňuje vymanění z dětské citové závislosti a pozdější vytvoření nového, zralějšího citového vztahu, je zkouškou vlastních sil. Kde byly dosavadní vztahy mezi dítětem a rodiči silné, vřelé a bezpečné, málo konfliktní, má i bouřlivá puberta dobrou prognózu.

Vzpoura může proběhnout nenápadně ve třech případech, dítě si nedovolí postavit se proti rodičům a jiným autoritám otevřeně, tzv. vynucená poslušnost; nebo jsou citové vztahy vlažné a rodiče se dospívajícímu podvolují - není proti čemu se bouřit; anebo se může vzpoura projevit řadou menších konstruktivních sporů. V tomto případě rodiče vítají každý

samostatný projev, jemně a v pravou chvíli dospívající dítě podporují a vážně s ním o problémech diskutují (Říčan, 2006).

Starší dospívající v tomto specifickém období kritizují své rodiče. Kritika se může týkat čehokoliv. Mohou se zde rozcházet názory na sport, ale také názory na základnější otázky ke smyslu života, společenské morálky atp. Velice často je kritizována rodičovská výchova. Život rodičů se mladým jeví jako prázdný, stereotypní, sami rodiče jsou vnímáni jako nudní a bez zájmu. Někteří rodiče toto přejdou jako prázdné řeči. Adolescent by však naopak potřeboval, aby rodiče proti němu svůj životní styl obhajovali, polemizovali s ním, nebo se dokonce i pohádali. Tento postoj by adolescentovi naznačil, že je brán vážně. Dospívající potřebuje kritiku rodičů, i když ji špatně snáší. Kritika by však měla mít své opodstatnění, neměla by se podobat prázdnému řečnění.

„Konfrontací a sporem se vztah mezi adolescentem a rodiči nevyčerpává, alespoň v dobře fungující rodině ne. Přicházejí i období harmonie, ba i vzácné chvíle důvěrných rozhovorů, které obě strany tolik potřebují (Říčan, 2006, s. 214).“

Satirová (2006) vidí dospívání jako obrovskou práci, kterou vykonají dospívající. Když hledají cestu v novém světě, jsou pod strašným tlakem, protože jsou hnáni energií, kterou uvolňuje puberta, psychologickou potřebou nezávislosti a nadějí na společenský úspěch. Autorka k tomu dále připočítává skutečnost, že na této cestě neexistují žádné značky, a vychází ji z toho soubor zázraků a hrůz, které dospívání nese s sebou.

Tento stav vidí ošidný jak pro dospívající, tak pro rodiče. Dospělí musí vytvořit pro tento růst prostředí, a to stejně pečlivě, jako se starali o to, aby domov byl pro děti bezpečný v době, kdy byly batolata. Toto musí být uděláno takovým způsobem, který zachovává důstojnost dospívajících, rozvíjí pocit jejich vlastní hodnoty, dává jim užitečné návody. Musí umět přizpůsobit psychologické prostředí dospívajícího výkyvům v jeho náladě, zdánlivě iracionálním nápadům, občasnému bizarnímu chování, novému slovníku a jeho hloupým kouskům. Tyto průvodní jevy dospívání vznikají z toho, že si dospívající zahrávají se svou silou, se svou autonomií, se svou závislostí i nezávislostí.

Moudří rodiče přijímají tento nepokoj a snaží se žít v pohodě, aby mohli občasnou bouři přežít. Zdolat etapu dospívání nelze ani rychle ani jednoduše. K úspěchu je třeba, aby jak rodiče, tak dospívající měli trpělivost a pokračovali ve vzájemné komunikaci.

Přirozenou potřebu komunikace mají dospívající i jejich rodiče. Komunikace je však v době dospívání ohrožená rizikem vzájemného neporozumění, napětím a konflikty. Pokud

způsob komunikace nevyhovuje dospívajícímu, přestává s rodiči komunikovat nebo je naopak začne při rozhovoru provokovat. Neustále opakují svá tvrzení, nejsou ochotni naslouchat a toto dávají patřičně najevo i svým neverbálním postojem, na slova rodičů reagují vztahovačně a přecitlivěle. Dospělí zase naopak reagují netrpělivostí a únavou a předčasně ukončí rozhovor autoritativním prohlášením nebo zákazem.

Nejhorším způsobem jak ukončit stále trvající spor rodičů a dětí je pak přejít z důvodu pocitu vlastního ohrožení a bezradnosti rodiče k ponižování dítěte. Přestože to dítě nedává najevo, je stále velice citlivé na to, jaký vztah k němu rodiče mají, zda si jej váží a uznávají. Zraňující prožitky a ohrožení vlastní sebeúcty kompenzuje dospívající nereálnými představami o svých vlastních možnostech. Na kritiku reaguje citlivě nebo neadekvátně (zlost, agrese, stažení). V období tzv. krize sebeúcty dochází ke střídání období přeceňování a podceňování vlastní osoby. Projevy této krize vyplývají z nezdařených pokusů sebeúcty nabýt (Vodáčková a kol., 2002).

Autorka Knihy o rodině V. Satirová (2006) rodičům doporučuje, aby byli ve vztahu ke svým dětem poctiví a realističtí, pokud jde o jejich vlastní možnosti. Jedním z prostředků, který jim může zjednat respekt u jejich i ostatních dětí, je nepochybně dodržování dohod. Jednoduše řečeno, neslibovat nic, co nelze dodržet. To, že si jdou dospívající tzv. vlastní cestou, neznamená, že zcela a navždy opouštějí nebo zavrhnou své rodiny. Rodiče se musí naučit přijímat přátelé svých dětí, neboť tito hrají v období dospívání v životě dítěte často důležitější roli než rodiče. Rodiče musí přijmout skutečnost, že jejich děti uvolňují svou základní závislost na jejich osobách, neboť právě tímto se připravují na svou vlastní a nezbytnou etapu dospělosti.

Rodiče se musí vzdát svého postavení řídicích osobností v životě svých dětí. Musí se stát jejich užitečnými průvodci. V tomto duchu mohou rodiče i dospívající nadále sdílet svou lidskost a vzájemně se respektovat. Vědí-li dospívající, že jsou bezvýhradně milováni, ceněni a uznáváni, přijímají vůdcovství dospělých lehčeji. Místo omezování a zakazování dospívajícím, měli by se rodiče zaměřit na vztah založený na poctivosti, na humoru a na realistickém usměrňování. Víc než cokoliv jiného potřebují mladí citlivý a pružný vztah k dospělým, kterým důvěřují. Pokud ho mají, mohou snáze přečkat bouře, které musí čas od času nastat během tohoto vzrušujícího, děsivého období.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 CÍL VÝZKUMU

Dospívání je období ontogenetického vývoje člověka, kdy vrcholí procesy sexuálního, emocionálního a psychického zrání. Adolescencí musí zákonitě projít každý člověk bez ohledu na prostředí a rodinu ve které vyrůstá. V tomto období jedinec překonává mnoho vnitřních konfliktů, které není schopen reálně ovlivnit a které se často projevují navenek ve formě např. problémového chování doma nebo ve škole, útěků z domova, konfliktů s rodiči nebo dokonce suicidálními úvahami. Doba mezi dětstvím a dospělostí je jinak vnímána adolescentem a jinak jeho okolím a rodiči. Rozdílné pohledy mohou být příčinami výše zmíněných konfliktů, jeden konflikt následně může vyvolat jiný.

Zpracovaný projekt by měl nabídnout přímý pohled na zmíněnou problematiku ze dvou stran; tj. jak své dospívání vidí a chápe adolescent a jak tutéž situaci vnímá rodič. Jak jejich rozdílným vnímáním stejné situace může docházet ke vzájemným konfliktům mezi rodičem a dítětem

4.1 Výzkumný problém

Hlavním výzkumný problém: *Jak může rozdílné (z pozice adolescenta a z pozice rodiče) vnímání životních situací a priorit v období dospívání ovlivnit vzájemný vztah rodičů a dětí?*

4.1.1 Dílčí otázky

Může dospívající chápat své chování v období dospívání jako problematické?

Uvědomuje si dospívající probíhající vývojové změny, které působí na jeho chování?

Uvědomuje si dospívající všechny důsledky (etické, právní, společenské) svého chování?

Pokud ano, domnívá se, že je schopen toto své chování nějakým způsobem vědomě ovlivnit?

Dokáží rodiče chápat jeho problémy, spolupodílet se na jejich řešení?

Dokáží být rodiče dostatečně nápomocni, chápaví a tolerantní?

Mohou rodiče pomoci dítěti při přechodu do dospělosti?

Jak rozdílné jsou životní priority rodičů a dospívajícího?

4.2 Volba typu výzkumu

Kvalitativní výzkum ve formě jednoduché deskriptivní případové studie.

Tento typ výzkumu jsem zvolila, protože v prezentovaném tématu budu zpracovávat

zejména vývoj dítěte v období dospívání a jeho souvislosti s okolím. Každý vývoj je specifický podmínkami okolí, rodinou a samotnou osobností dítěte. Domnívám se, že vhodně zvolený případ, který bude odpovídat tématu výzkumu, bude dobrou ukázkou pro dokreslení teorie obsažené v mé bakalářské práci.

Případovou analýzou bude demonstrováno zejména to, jak konkrétní dítě vnímalo a možná stále ještě vnímá v tomto věku své rodiče, svůj vztah k nim, své pocity a své okolí. Jak prožívalo zátěžové situace – škola, maturita, vztah s opačným pohlavím (rozchod). Co v tomto období ve vzájemném vztahu s rodiči postrádalo, nebo naopak jaké jejich reakce jej obtěžovaly nebo je považovalo za přehnané.

U rodičů (nebo alespoň jednoho z nich) zaznamenat, jak prožívali dospívání svého dítěte. Co považovali v dané době za nejdůležitější. Zda dokázali pochopit a akceptovat případné odlišné priority jejich dítěte v dospívání. Zda mu nabízeli pomoc nebo direktivně rozhodovali, akceptovalo dítě jejich rozhodnutí nebo došlo ke zhoršení vzájemného vztahu.

4.2.1 Metoda sběru dat

Budou použity dvě základní metody: studium dokumentů a polostrukturovaný individuální rozhovor.

Studiem dokumentů budou získána základní data, která mi pomohou při sestavení osobní, sociální a rodinné anamnézy dospívajícího a jeho rodiny (narození, dětství, rodinné pozadí, vzdělání a zaměstnání rodičů, sociální a kulturní status rodiny atp.).

Polostrukturovaný individuální rozhovor – předmětem rozhovoru bude vyprávění subjektu o období dospívání (dítě, rodič). Tento rozhovor bude dle potřeby usměrňován, popř. budou použity doplňující (otevřené) otázky k tématu rozhovoru nebo objasnění nejasných bodů, dle kontextu vyprávění. Podstatou vyprávění by měly být zátěžové (krizové situace), které dospívající překonával a reakce rodičů na tyto situace. V čem se reakce (rodičů a dítěte) lišily od očekávání.

Otázky pro rozhovor budou vycházet z již výše stanovených dílčích otázek.

Příklady doplňujících otázek (dospívající / rodič):

1. Kterou změnu fyzickou, psychickou jsi pocítil nejvíce a která ti způsobovala nejvíce těžkostí? / Jaké změny fyzické/psychické Vás u syna nejvíce zneklidňovaly?
2. Uvědomoval sis, proč *to* nebo *ono* děláš a případné důsledky svého chování? / Myslíte si, že syn si své chování a jeho důsledky plně uvědomoval?

3. Byli rodiče v těžkých situacích dostatečně chápatí, nápomocní a tolerantní? Cítil jsi jejich podporu nebo spíše naopak? / Myslíte si, že Vás syn vnímal jako nápomocné, chápavé a tolerantní rodiče?
4. Jaké byly tvoje osobní priority v době dospívání? / Co si myslíte, že bylo pro syna v dospívání nejdůležitější?
5. Jak nyní, s odstupem času, vnímáš svou adolescenci? / Jak nyní, s odstupem času, vnímáte synovu adolescenci, udělali by jste něco jinak?
6. Jak jsi vnímal svůj vztah s rodiči, uvědomoval sis nějakou změnu k lepšímu/horšímu v souvislosti s tvým dospíváním? / Jak jste vnímali Váš vzájemný vztah se synem v době jeho dospívání?
7. Jaký je v současné době Váš vzájemný vztah?

Předpokládaná délka rozhovoru 45 minut. Se souhlasem účastníků bude rozhovor zapisován nebo nahráván. Bude následovat přepis rozhovoru a zpracování podstatných momentů do formy případové studie.

4.2.2 Výzkumný vzorek

Účastníky rozhovoru bude otec a dospívající dítě (chlapec, nyní ve věku 19 let). Cílem rozhovoru bude zjistit subjektivní pohledy účastníků na období dospívání.

Výzkumný vzorek, tzn. dospívající a jeho rodič, jsou vybráni z mého okolí na základě mé znalosti jejich rodinné situace, a to částečně z osobního a částečně z profesního života, o nichž je mi známo, že období dospívání jejich dítěte bylo pro ně i jejich dítě obdobím značně zátěžovým.

4.3 Předpokládaný výstup

Mnou provedený výzkum – případová studie - vzhledem ke své povaze, rozsahu výzkumu, jeho zaměření a oblasti zkoumání, neumožňuje zobecnění ani potvrzení, vyvrácení nebo vytvoření nové teorie. Výsledkem (záměrem) výzkumu proto bude zejména možnost nabídnout zamyšlení nad obdobím dospívání, čtenářům pak poskytnou vhled do dané problematiky a možnost konfrontace vlastních zkušeností se zkušenostmi zvolených respondentů.

5 PŘÍPADOVÁ STUDIE

Znovu bych chtěla na tomto místě zdůraznit, že uvedený případ nezle zobecnit na většinu adolescentů v období dospívání. Zaujal mě však, neboť se domnívám, že chlapec, jehož dospívání budu popisovat měl toto období velmi těžké a prošel si těžkými krizemi, které přechod od dětství do dospělosti provázejí. Vybrala jsem si rodinu, kterou znám ze svého osobního života a měla jsem možnost popsaný příběh pozorovat z povzdálí. Data nutná pro stanovení anamnéz, které mi nebyly známy, mi byly poskytnuty otcem.

5.1 Osobní anamnéza

Jakub, nyní 19 let. Narodil se zdravé matce (24 let) po bezproblémovém těhotenství v řádném termínu. Porod byl spontánní. Psychomotorický vývoj Jakuba v raném dětství byl v normě. První slova začal spojovat do krátkých vět asi ve třinácti měsících. Při hře dokázal udržet přiměřenou pozornost, nechal se však snadno odvést od jednoho druhu činnosti k činnosti jiné. Jako batole nevyžadoval stálou pozornost, s dostatkem hraček si uměl hrát sám i bez přítomnosti rodičů. Na podněty k učení reagoval dostatečně rychle (rozeznávat barvy, tvary). V dětství prodělal běžné dětské nemoci, neměl žádné závažné úrazy. Osobnostně jej lze zařadit mezi flegmatický typ.

5.2 Školní anamnéza

Mateřskou školu začal Jakub navštěvovat ve věku tří let. Odloučení od rodičů špatně snášel, což se projevovalo ranním pláčem a občas i nevolností. Situace se upravila asi po dvou měsících docházky do zařízení. Po uvedené době do školky docházel bez problémů. Na dětský kolektiv se adaptoval dobře, dokázal se zapojit do skupinových aktivit. Do první třídy nastoupil v šesti letech a deseti měsících. O školu projevoval zájem. Školní povinnosti si plnil, i když při vyučování nebyl aktivní. Dle učitelky byl hodnocen jako pasivní žák. Jeho znalosti byly dostatečné, aby byl po celou základní školní docházku hodnocen v pásmu 1-2. Po ukončení základní školy neměl dostatečně profilovány zájmy ve vztahu ke svému případnému zaměstnání, proto nastoupil ke studiu na čtyřleté gymnázium. V kolektivu dětí byl oblíben pro svou nekonfliktní povahu.

5.3 Rodinná anamnéza

Jakub žije v úplné rodině. Jeho rodiče uzavřeli manželství v době, když zjistili, že je matka poprvé těhotná. V době sňatku bylo matce dvacet a otci dvacet dva let. Jako první dítě se

mladým manželům narodila dcera Tereza. O tři roky později se narodil Jakub. Další děti v rodině nejsou. Matka má středoškolské vzdělání, otec je vysokoškolák. Jakubova matka byla vychovávána v „městské“ rodině, ve které hlavní roli zaujímal žena. Jakubův otec vyrůstal na vesnici v péči dědečka. Po uzavření manželství mladá rodina bydlela určitý čas u rodičů manželky. Po ukončení vysoké školy nastoupil otec do zaměstnání a rodina se přestěhovala do vlastního bydlení.

Oba rodiče jsou zaměstnaní. Matka pracuje jako administrativní pracovnice na základní škole, otec je státní zaměstnanec, věnuje se drogové problematice. O chod domácnosti i děti se rodiče starali stejnou mírou. Dominantní v rodině je matka, která rozhoduje o způsobu vedení domácnosti a má rozhodující slovo při řešení rodinných záležitostí. Otec se bez problému podřizuje, hádky nevyhledává, neshody řeší pasivním postojem. Výchova matky je spíše autoritativní, otec se snaží vychovávat domluvami. Fyzické tresty se v rodině nepoužívají. Za úspěšnější dítě rodiče považují svou dceru, která bývá často již od dětství dávána bratrovi za vzor. Úspěšně absolvovala gymnázium a nyní studuje vysokou školu. Vztah mezi sourozenci je oběma hodnocen, i přes občasné protěžování starší Terezy rodiči, jako dobrý. Tereza je ctižádostivá a velice aktivní. Sourozenci mezi sebou nemají rozpory ani vážnější konflikty.

Rodiče jsou aktivní sportovci. Svě děti vedou ke sportu od raného dětství. Jako rodina podnikají společné sportovní aktivity. Otec ve volném čase pracuje s mládeží – vede sportovní oddíl.

Rodina žije ve středně velkém městě. Bydlí ve dvoupokojovém bytě v panelové zástavbě. S širší rodnou udržují pravidelný kontakt. Intenzivní jsou zejména kontakty s rodinou matky, která bydlí ve stejné lokalitě jako Jakubova rodina.

5.4 Popis případu

Jakub s výborným prospěchem absolvoval základní školu. Úspěšně prošel přijímacím řízením a byl přijat ke studiu čtyřletého všeobecného gymnázia. Jevil se jako studijní typ s dobrými předpoklady pro následné studium na vysoké škole. V prvním ročníku si dokázal udržet výborný prospěch, zajímal se o biologii a informatiku. Zapojil se do vydávání školního časopisu, ve kterém bylo otištěno několik jeho básní. Ve třídě byl oblíbený a dobře si rozuměl jak se spolužáky tak se spolužačkami. Ve volném čase se věnoval plavání. S otcem sportoval a spolu se sestrou se účastnil všech aktivit rodiny.

Asi v šestnácti letech si Jakub poprvé začal uvědomovat své dospívání na základě viditelných tělesných změn. Ve velmi krátké době začal rychle růst. Býval unavený a i když z počátku nechtěl, musel začít vynechávat některé své náročnější sportovní aktivity. Byl velmi štíhlý, dalo by se říci až vyzáblý a při výšce 202 centimetrů byl „samá ruka, samá noha“. Měl problémy s nákupem oblečení a bot, vše měl buď krátké nebo naopak zase široké. Ze zoufalství navštívil dorostovou lékařku, aby jej vyšetřila, zda se u něj nejedná o růstovou poruchu, neboť oba rodiče i sestra jsou přiměřeně vysokí (otec i matka měří okolo 180 cm). Porucha nebyla diagnostikována.

Jakub se svým vzhledem velmi trápil. Svou postavou nezapadal do společnosti spolužáků, ale ani dospělých lidí, všechny převyšoval svou výškou, i když se snažil hrbít sebevíc. Byl nesvůj v jakékoliv společnosti a při jakékoliv činnosti, domníval se, že všichni se dívají jen na něho a tajně se mu posmívají. Odmítal téměř vycházet ven. Jít do školy se pro něj stávalo utrpením. Začal ztrácet kontakt se svým reálným okolím, většinu času trávil doma u počítače. Tento jeho problém se začal projevovat ve škole, docházelo ke zhoršení prospěchu.

Z důvodu akné v obličeji si nechával růst delší vlasy a ty pak nosil sčesané do obličeje. Působil zanedbaným dojmem, přestože pečlivě dbal na svou hygienu. Rodiče jej za to neustále kritizovali. Jakub se cítil osamělý, chtěl být stejný jako ostatní, ale zároveň jiný. Světlé vlasy si obarvil na černo, nosil pouze černé oblečení. Jeho oblíbeným zvířátkem se, vedle dvou želv, stal velký bílý potkan. Jeho matka s chovem takového tvora zásadně nesouhlasila. Snad proto jej Kuba doma měl stále při sobě. Nosil ho sebou v kapuci „mikiny“ i do školy. Byl mu navržen snížený stupeň z chování. Ve škole se od něj někteří dosavadní kamarádi odvrátili. Nové si získal v jedné místí partě, která trávila svůj čas poblíž městského klubu pro mládež. Jeho způsob sebe prezentace jim nevalil, spíše naopak. Jakub s nimi občas zašel „za školu“.

Rodiče, oba nekuřáci, brzy přišli na to, že jejich syn kouří. Když otec zjistil, že syn experimentuje i s užíváním marihuany, veškerá domácí komunikace mezi rodiči a synem se týkala tohoto tématu. Jakub toto uvítal, neboť měl téměř každý den možnost hádat se s rodiči a dokazovat jim svým argumentováním, že se jim vyrovná. Matka během jedné takové diskuse syna vyhodila z domu. Dala mu na vybranou. Buď se bude chovat „normálně“ nebo může jít z domu. Jakub měl pocity křivdy a z domu opravdu odešel. Přespával ve spacáku venku pod betonovým přístřeškem. Na naléhání otce se vrátil po dvou nocích domů. Matka se synem týden nemluvila.

Za několik dní Jakub odjel se svou třídou na čtrnáctidenní vodácký kurz. Během kurzu se zamiloval do své spolužačky. Jejich cit byl vzájemný. Jakub získal nový zájem o svůj vzhled, začal pravidelně cvičit a posilovat, přestal kouřit. Vlastně dělal činnosti, které dříve odmítal, protože je po něm chtěli rodiče. Rodiče si mysleli, že již dospěl a vše bude v pořádku. Klid trval jen do doby, než se o vztahu Jakuba s Radkou dozvěděla jeho matka. Trvala na tom, že svou dívku musí přivést domů představit, jinak že s ní nebude chodit, když ji rodiče neznají. Jakub se chtěl se svou dívkou pochlubit a domů ji přivedl. Doma proběhl „výslech“ dívky a matka usoudila, že není pro jejího syna příliš vhodná. Pocházela z „obyčejné“ rodiny. O to více Jakub na své dívce lpěl a dával ji to najevo.

Radku tento způsob vztahu začal omezovat a tak se rozhodla vrátit se ve vztahu s Jakubem pouze ke kamarádství. Jakub nesl jejich rozchod velice těžce. Jednoho dne nepřišel do školy. Radka v průběhu vyučování dostala na svůj mobilní telefon textovou zprávu. Uprostřed vyučování se téměř zhroutila. Ihned volala otci Jakuba a sdělila mu, že ji jeho syn poslal zprávu, ve které se s ní loučí. Otec reagoval okamžitě a jel z práce domů. Doma našel zamknutou koupelnu. Syn se mu neozýval, proto musel vypáčit dveře. Jakuba našel ležet oblečeného ve vaně. Tiskl k sobě plyšového medvídka, kterého dostal od své bývalé přítelkyně. Na podlaze stála nedopitá láhev rumu. Jakub měl na zápěstí levé ruky řezné rány, které naštěstí nebyly hluboké a tak příliš nekrvácel, byl silně opilý. Týden strávil Jakub na uzavřeném psychiatrickém oddělení nemocnice s poliklinikou. Lékařem byl tento Jakubův čin zhodnocen jako demonstrativní sebevražda, protože však nevykazoval případnou duševní poruchu byl odeslán domů a byla doporučena návštěva psychologa. Kuba návštěvu odmítl a doporučil ji svým rodičům. Jestli není někdo normální, tak jsou to hlavně oni, protože se jim pořád něco nelíbí.

V tomto těžkém období čekala na Jakuba ještě jedna důležitá zkouška. Za několik měsíců měl ukončit studium. Jeho prospěch ve škole byl velice špatný. Hrozilo mu, že vůbec k maturitám nebude připuštěn. Jakub se stavěl do pozice „je mi to jedno“. Větší vliv než rodiče měli na něj v této době učitelé, které byl přece jen ochoten částečně akceptovat a s jejich pomocí dokázal zmobilizovat své síly a k maturitě se jakž takž připravit. Maturitu složil v řádném termínu.

Když byl Jakub v posledním ročníku gymnázia, jeho sestra studovala již třetím rokem vysokou školu mimo místo svého bydliště. Přesvědčila svého bratra, ať si také podá přihlášku na vysokou školu. Pomohla mu vybrat technický obor, na který nemusel absolvovat přijímací zkoušky. Zaplatila za něj i poplatek za přijímací řízení, neboť Jakub

nechtěl rodičům sdělit, jak se rozhodl. Doma nadále trval na svém stanovisku, že po škole půjde do práce a vysokou zkusí možná až později. Na podzim ke studiu nastoupil. Zimní semestr se však ani nesnažil dokončit a požádal o ukončení studia.

Nyní je Jakub nezaměstnaný, nadále bydlí u rodičů a hledá si práci. Navázal nový vztah s dívkou, studentkou vysoké školy.

5.5 Rozhovory

Rozhovory se uskutečnily podle předběžně dohodnutého scénáře, tj. délka rozhovoru asi 45 minut, téma: období Jakubova dospívání. Vybrat místo a čas bylo na zvážení dotazovaných. Oba respondenti si, pro mně překvapivě, vybrali jako místo jejich domácnost. S každým bylo hovořeno samostatně, bez přítomnosti jiných členů domácnosti, kteří byli v době rozhovorů mimo byt. Rozhovory proběhly v rozmezí tří dnů. Nejdříve bylo hovořeno s Jakubem, od kterého jsem chtěla získat pohled „dospívajícího dítěte“ a následně s jeho otcem, který mi měl poskytnout pohled „rodičovské autority“.

Pro zaznamenání rozhovoru byly oběma účastníkům nabídnuty dvě varianty: ruční zápis nebo nahrávání. Jakub mi nabídl okamžitý zápis rozhovoru prostřednictvím jeho počítače. Tuto variantu jsem odmítla z důvodu vzájemně nevhodných pozic při rozhovoru. Nakonec si Jakub pro zaznamenání rozhovoru zvolil ruční zapisování mých poznámek a jeho odpovědí. Svůj výběr nezdůvodnil. Jakub byl nejistý a opakovaně jsem mu musela přislíbit, že obsah tohoto rozhovoru bude použit výhradě k mé práci, rodiče s ním nebudou srozuměni. Otec zpočátku nechtěl rozhovor zaznamenávat vůbec. Po vysvětlení důležitosti záznamu pro následné zpracování, souhlasil s jeho ručním zápisem. Otec si přál při rozhovoru používat tykání. Oba rozhovory začaly probíhat po úvodních formalitách, které v prepisech neuvádím.

5.5.1 Rozhovor s Jakubem

Jakub, 19 let, středoškolské vzdělání, nezaměstnaný.

Označení dotazovaných v rozhovorech: J: Jakub R: (tazatel) Renáta

R: Víš, že se tě chci ptát na věci z tvého soukromí, je nějaká oblast, o které by sis vyloženě nepřál hovořit?

J: *Hm.... já nevím, asi ne. Vždyť asi stejně všechno víte (směje se).*

R: Kdy jsi u sebe zjistil pubertu a dá se to vůbec nějak přesně určit?

J: To nevím,... (slabý úsměv...) ve škole nám takové ty věci říkali, jak se člověk mění a tak, ale kdy to začalo u mně to fakt nevím. Ale ..(pomlka)... určitě jsem si toho všimnul, když jsem hodně vyrostl.

R: Co znamená hodně?

J: No, najednou jsem byl vyšší než ségra i než naši. Vzpomínám si, jak jsem na sebe nemohl sehnat oblečení. Nesnáším nakupování, byla to hrůza. Věci jsem si už tenkrát kupoval sám, podle toho co jsem chtěl no a byl do dobrý trapas, když v obchodě na mně nic nebylo ...(smích).... Vidíte, že nenosím nic extra (ukazuje na svoje oblečení) a i tak jsem nemohl nic koupit.. Nejhorší byly boty, pro ty jsem musel jezdit až do Ostravy do specializované prodejny.

R: Takže ses necítil v pohodě?

J: No to určitě ne, bože, ...(oči v sloup)...vypadla jsem hrozně. Byl jsem, vlastně pořád jsem, hodně vysoký a přitom hubený. Připadal jsem si jak...(hledá slovo)... jak nějaký pavouk. Dyť jsem nechtěl nikam chodit i plavat jsem přestal. Naši říkali, ať nejsem divný, že je spoust takových kluků. No, nikde jsem je ale nepotkával. Tak jsem radši seděl jenom doma u počítače.

R: Trápilo tě to?

J: ...(napil se)... Co, ten můj vzhled?

R: Hm, třeba a taky ty řeči rodičů.

J: Asi jo,...(pohupuje se)... když jsem se schovával doma. Teda určitě, protože ani teď s tím nejsem spokojený, i když už je to jiné....(protahuje se)... A řeči rodičů, tak to mi asi jedno bylo. Tenkrát jsem rodiče moc nebral, to je pravda ...(úsměv)....

R: V dospívání se ti stala spousta věcí, zmíním třeba problémy ve škole, tvůj útěk z domova, marihuanu, pokus o sebevraždu, uvědomoval sis proč to děláš, plánoval sis to, přemýšlel jsi o tom vůbec?

J: Hm....., určitě vím, že jsem si žádný z těch problémů neplánoval. No, ale je pravda, že jsem spoustu věcí dělal naschvál našim ...(úsměv).... Ve škole to bylo tak, že když už byla špatná známky, tak bylo škoda času se nějak učit. A taky jsem na sebe nechtěl upozorňovat. Učitel mě pak chtěl ocenit ...(ukazuje ve vzduchu uvozovky)... a celá třída z toho měla jenom srandu. ....(pije)... Marihuanu jsem začal kouřit abych naštvál taťku. Měl pořád řeči o tom, jak někteří dopadnou a já ať s tím ani nezačínám, no deformace z práce ...(úšklebek).... Tak jsem věděl, že to ho určitě dostane. A s tou sebevraždou..... ..(hluboký vzdech)... Měl jsem hodně špatné období. Byla to moje první holka a já si asi myslel, že už jinou mít nebudu..... ..(pokyvuje hlavou)... Nějak blíž si to ani nedokážu vybavit až potom,

jak jsem byl v nemocnici a tak.... ...(několikrát polkl)... Asi o tom raději nechci mluvit....

R: Dobře, přejdeme jinam. A co tvoji rodiče, myslíš, že to všechno chápali? Byli přísní nebo spíš tolerantní?

J: ...(přemýšlí)... Myslím, že nechápali nic. Vzpomínám si, že si pořád stěžovali, že s nimi o ničem nemluví. Ale jak taky? Když jsem něco řekl, tak to bylo hned to nedělej, s tím se nebav a pořád jenom samé poučování. No jak jinak, matka pracovala ve škole a otec policajt ...(opět úšklebek)... To bylo samé poučování. Tak jsem jim postupně radši přestal říkat co ve škole nebo kamarádi a tak. No a s tou moji holkou, jak jsem ji musel přivést domů ...(kroutí hlavou)... Možná kdybych to tenkrát neudělal, tak jsem se ani nerozešli.

R: Takže ty si myslíš, že za váš rozchod mohli rodiče?

J: ...(opět kroutí hlavou)... Přímo asi ne, ale vím, že když se doma nelíbila, tak jsem ji bránil a o to jsem ji měl radši, protože to bylo něco, čím jsem mohl naše naštvat. Bože, to ale byla blbost ...(úsměv)...

R: Rozumím tomu dobře, že teda tvoji rodiče nebyli tolerantní?

J: Když o tom přemýšlím zpětně, ...(odmlčení)... tak v něčem asi i jo, ale tenkrát mi to tak určitě nepřipadalo.

R: A po tom pokusu?

J: To bylo všechno divné, nevím...(mne si ruce)... moc si to nepamatuji.

R: Co bylo v dospívání tvým hlavním cílem, prioritou?

J: Myslíte, o co mi šlo?

R: Hm, ...

J: Škola to určitě nebyla, když jsem tak tak odmaturoval. ...(pije)... Asi jsem se nezabýval tím, co bude někdy v budoucnu, i když mi na tom mělo podle rodičů záležet. Asi jsem ani nechtěl být dospělý, asi jsem si myslel, že už jsem. Ne, ...(kroutí hlavou)... fakt si asi na nic nevzpomenu.

R: Jak to všechno vnímáš nyní, s odstupem času? Ono to vlastně není tak dlouho, teď je ti devatenáct, ale přece, máš na to nějaký svůj názor nebo pohled?

J: Třeba ty hádky s našima, jak jsem chtěl mít poslední slovo....., to bylo dobré, někdy to tak dělám i dneska Ale sama víte, co všechno se dělo. Teď bych řekl, že jsem dělal spoustu blbostí, ale tenkrát mi to tak asi nepřipadalo ...(poposednutí)...

R: Dovedeš si vybavit, jak jsi tenkrát vnímal své rodiče a váš vzájemný vztah?

J: ...(promnutí obličeje v dlaních)... Tím, že jsme se hádali, tak jsem si určitě myslel, že jsou blbí, a bylo by mi někdy líp třeba v děcáku, ale to napadne v tom věku asi každého, nebo ne ...(pozvednutí obočí)...

R: Hm, možná. Takže to bylo horší, než když jsi byl malý kluk?

J: ...*(kývání hlavou)*... *To určitě...*

R: Dokázal bys říct, v čem?

J: *Tak to fakt nevím, prostě tak, bylo to jiné.*

R: A váš vzájemný vztah s rodiči teď?

J: *Ted' už je to celkem dobré. Naši jsou ale naštvaní, že nestuduju. Co jim ale určitě pořád zůstalo je pořád poučování a pořád mi dávají příklady z mého okolí.*

R: Třeba?

J: *No hlavně kvůli školy, jako že ten studuje a ten taky ...*(vzdech)*...*

R: A jinak, přece pořád bydlíš doma....

J: *Jinak spolu vycházíme vcelku dobře. Ted' si hledám práci. Až budu vydělávat, tak to bude asi ještě lepší.*

R: Vůbec jsme se nebavili o tvé sestře? Jaký jsi měl a máš vztah k ní?

J: *Tereza je o tři roky starší a studuje vysokou školu. Tu začala studovat, když jsem byl v prváku na gymplu a tak byla celou dobu na kolejích. Když jsme se vídali o víkendech, tak to bylo vždycky v pohodě. Myslím, že si celkem rozumíme ..*()úsměv*)...*

R: Říkal jsi, že jako dospívající jsi žádné plány neměl? A teď?

J: *Ted' si chci hlavně najít práci? Jo a za rok možná zkusit znova vysokou, to záleží jakou práci najdu.*

R: Děkuji za rozhovor a tvoji upřímost.

5.5.2 Rozhovor s otcem

Otec, 44 let, vysokoškolské vzdělání, zaměstnaný.

Označení dotazovaných v rozhovorech: O: otec R: (tazatel) Renáta

R: Kdy jsi zaznamenal, že syn začal dospívat? Byly změny výraznější ve vzhledu nebo chování?

O: *Nevím jak začít ...*(úsměv)*... Nejdřív jsem si asi všiml jeho růstu. Začal najednou, nebo možná že ne najednou, ale asi jsem si toho moc nevšímal, růst. Nejednou se mi díval do očí. Byli jsem stejně vysocí a brzy mě i přerostl. Rostl opravdu hodně a hlavně hodně rychle. Vzpomínám si, že jsme na něho nemohli sehnat žádné oblečení. A co to ještě bylo? Aha už vím, po psychické stránce se mi ted' zpětně zdá, že začátek taky byl takový normální. Začal blbnout až když nikam nechtěl chodit. ...*(přemýšlí)*... to mohlo být tak asi...*

asi v šestnácti. Bylo to takové zvláštní, to jo, ale s manželkou jsme to nebrali příliš vážně, dokonce jsme si z toho dělili legraci.

R: Období dospívání vašeho syna nebylo vůbec jednoduché. Myslíš si, že si Jakub své chování a jeho důsledky uvědomoval?

O: Já nevím, ...(povzdech)... někdy jsem si myslel, že to co dělal, měl hodně promyšlené, ale pak jsem si zase říkal, že přece nemůže být tak hloupý, aby všechny ty věci dělal. Myslel jsem si, že musí vědět co dělá nebo co to může mít za následky. Navíc jsem mu to často s manželkou říkali.

R: Dovedeš si představit, nebo víš, jak vás syn vnímal jako rodiče? Myslel si, že ho chápete, jste tolerantní....?

O: Hm,... doufám, že ano. Nikdy jsem mu vlastně nic přímo nezakazovali. Všechno jsme se snažili řešit domluvami. Snažili jsme se mu domlouvat a upozorňovat ho na možné důsledky. Pořád jsme s ním mluvili....

R: Pořád mluvili? To znamená, že jste si povídali i o jeho pocitech, kamarádech .... nebo jste spíš mluvili, když jste ho poučovali?

O: ....(dlouhé zamýšlení).... Hm, tak to nevím, ale když o tom přemýšlím, musím, bohužel, říct, že se jednalo spíš asi o tu druhou možnost ...(pije).

R: Když tak nad tím přemýšlíš, dokázal by jsi mi říct, proč to tak bylo?

O: ...(opět přemýšlení)... to neumím teď říct. Víš, až do teď jsem se nad tím nikdy vlastně nepřemýšlel. To jak se mně ptáš, jsem se na celou věc ještě nikdy nedíval. Je mi to trapné, ale já nevím co na to říct.

R: Z toho vyplývá, že jste spolu moc nekomunikovali. Ale přesto, víš co bylo pro syna v době dospívání nejdůležitější, jaké měl priority?

O: Priority? Hm, tak ty Jakub asi neměl žádné, škola to nebyla, vždyť málem ani neodmaturoval. Zájmy, zájmy taky žádné neměl, přestal plavat, sportovat. Asi pro něj byla dost důležitá jeho holka, kvůli které se pak stalo co se stalo. No, možná tak počítač, u toho trávil spoustu hodin.

R: Jak nyní, s odstupem času, vnímáš synovo dospívání? Myslíš, že by jsi dělal něco jinak?

O: To víš, ...(pousmání)... že jsem mockrát přemýšlel, proč se věci staly tak jak se staly, ale nikdy jsem nepřemýšlel směrem, jaký jsi mi ukázala ty. ...(pauza, přemýšlí)... Asi bych se

Jakuba víc ptal na to co si myslí, a víc bych se zamýšlel na tím, co mi říká a proč má takový názor než bych to zavrhnul jako nesmysly puberťáka.

R: Takže, jak by jsi tedy zhodnotil váš vztah v jeho dospívání?

O: *Myslíš během celé doby?*

R: Ano.

O: *Občas jsme se hádali, pak zase spolu chvilku nemluvili.... Někdy mi připadal jako cizí dítě. Stávalo se mi, že jsem si s jeho kamarádem rozuměl lépe než s ním.*

R: V čem třeba?

O: *Jednou jsem jel s kamarádem do Tater na dva dny na túru. Jakub tenkrát jel s námi a protože bylo ještě jedno místo volné, nabídl jsem to taky jeho kamarádovi. Jeho kamarád byl strašně rád, že mohl jet s námi. Kuba byl celý víkend otrávený.*

R: Takže s jeho kamarádem jsi vycházel dobře. Nevadilo to Kubovi?

O: *.....(přemýšlení).... Proč by mu to vadilo? Byla to jeho chyba, že byl naštvaný a s nikým se nebavil.*

R: A říkal jsi mu, že by měl být rád, stejně jako jeho kamarád, že mohl s tebou jet ven?

O: *To jsem mu určitě říkal. Koho by to nenaštvalo, že jeho kluk se s nikým nebaví a cizí je v pohodě. Možná jsem se za kluka tenkrát i styděl.*

R: Tak mně napadá, slyšel jsi potom od syna někdy poznámku, ať si sebou příště vezmeš nějakého jeho kamaráda, když byl tak fajn?

O: *Jednou jo, to když jsme se zase o něčem bavili a já mu ho dal za příklad.*

R: Třeba ho mrzelo, že sis lépe rozuměl s jeho kamarádem než s ním.

O: *Proč by ho to mrzelo? Kubovi nikdo nic nedělal a on se schválně choval nemožně. Tak to byla jeho chyba, že se s ním nikdo nebavil.*

R: Takže, jaký byl ten vztah?

O: *Tak asi normální, jako rodič a puberťák. Občas hádky, občas pohoda. Prostě takový normální vztah.*

R: Můžeš mi vysvětlit „normální“, co si mám po tím představit?

O: *...(netrpělivé poposednutí)... Prostě normální, otec a syn. Neumím to jinak říct.*

R: A teď, jaký je váš vztah?

O: Jakub teď nechal školy, ani se nepokusil ukončit semestr ..(hluboký vzdech)... Je doma a hledá práci. Pořád s ním není pořádná řeč. Je hodně nezodpovědný. Není na něho spoleh. Nikam nechodí včas.

R: V čem je třeba nezodpovědný?

O: Jde si hledat práci a jde v tom nejhorším oblečení. Tak ho nikdo nezaměstná, když si řekne, že kašle i na konkurz. To udělá, i když mu řeknu, že by si měl vzít něco jiného, když ho teda vidím, než odejde z bytu. Spíš mi to přijde, jak by to pořád dělal naschvál.

R: Takže váš vztah, je pořád „normální“?

O: No, je to lepší než bylo, ale pořád, jako by nám chtěl Kuba něco dokazovat. Nebo se dohadovat. Dává nám najevo, že je dospělý, ale pořád není. Občas mi přijde, že se pořád chová jako malý ...(kroutí hlavou)...

R: Děkuji ti za rozhovor.

O: Musím říct, že to bylo horší než jsem čekal. A asi mám o čem přemýšlet.

5.6 Shrnutí rozhovorů

Pohledy na období dospívání jsou velmi individuální záležitost. Při rozhovorech se potvrdilo mé očekávání, že vyjádření postojů během jednoho rozhovoru bude velmi obtížné a zaznamenání pocitů téměř nemožné. Je bez pochyby, že pro hlubší rozbor období dospívání, by bylo nutno provést delší a nepoměrně podrobnější rozhovory na toto téma. Pro přehlednost uvedu vedle sebe odpovědi obou dotazovaných na téměř totožnou otázku a pokusím se tak v jednoduchém shrnutí nabídnou jejich stejný nebo naopak jiný pohled na danou problematiku.

Mnozí si po přečtení rozhovorů můžeme říct, proč se ten nebo onen zachoval právě takhle, když by se měl zachovat jinak. Nikdo však nemůžeme s jistotou tvrdit, že zrovna my bychom postupovali jinak nebo byly naše reakce správné. Jakub i jeho otec by snad zpětně některé věci udělali jinak, důležité je však právě slovíčko nyní. Oba se shodli na tom, že popisovat zpětně vzpomínky na období dospívání je obtížné. Proto se pokusím o shrnutí rozhovorů konstatováním faktů bez kritiky jejich jednání a předjímáním toho, co mělo nebo mohlo být učiněno jinak.

Otec i syn se shodují na tom, že si období dospívání začali reálně uvědomovat vlastně až

v souvislosti s fyzickými změnami, které u Jakuba začaly asi zhruba mezi 15. – 16. rokem. Zatímco Jakub je vnímal negativně – nechtěl nikam chodit, „schoval“ se doma, jeho otec v tom neviděl závažnější problém, s manželkou se jim synovo chování sice jevilo jako zvláštní, možná lze i říci jako nepřiměřené, ale žádný zvláštní význam mu nepřikládali a občas si z něj dělali i legraci.

Při dotazu, zda si může dospívající uvědomovat své chování, Jakub přiznává, že spoustu věcí v dospívání dělal vědomě proto, aby rodiče nějakým způsobem „naštval“, protože mu vadilo jejich neustálé poučování. Jako příklad uvedl jejich vzájemné hádky nebo kouření marihuany u něhož zaručeně věděl, vzhledem k postojům otce, že jej to „naštve“. Hned na úvod však zdůraznil, že si žádné těžkosti určitě neplánoval z čehož vyplývá, že přinejmenším tento konkrétní dospívající nedokázal své adolescentní chování plně kontrolovat. Otec uvedl, že neuměl posoudit, které chování měl syn promyšlené a které by měl připisovat jeho nezralosti.

V odpovědi k otázce tolerance a pochopení, otec sebe i manželku označil za tolerantní rodiče, kteří se snažili synovi nic nezakazovat a spíše na něj apelovat domluvami. Jakub je naopak považoval za nedostatečně tolerantní a pravděpodobně by uvítal více pochopení a větší důvěru v jeho samostatné rozhodování. Jejich poučování vnímal jako přehnané a chyběla mu komunikace o běžných každodenních věcech. Tuto možnost nepřímo připouští i otec, který si dříve myslel, že se synem měli v období dospívání dostatečný kontakt a komunikaci. Zpětně si však uvědomuje, že v převažující většině případů jejich rozhovory mohly a snad i byly správně Jakubem chápány jako poučování. Nikdy dříve si to tak neuvědomoval, až na základě našeho rozhovoru se nad tím opět zamyslel. I Jakub nabídl zpětné zamyšlení, kdy uznal, že rodiče asi částečně tolerantní byli, tenkrát to tak však nevnímal

V dotazu na priority Jakuba spojené s obdobím dospívání mi otec ani syn nedokázali jednoznačně odpovědět. Očekávala jsem různé, z pohledu dospělého člověka třeba i nepochopitelné nebo směšné cíle, zjištění o tom, že ani jeden z nich žádné cíle nespécifikoval, mě překvapilo.

Zpětný pohled obou na Jakubův přechod z dětství do dospívání svědčí o tom, že by se pravděpodobně snažili některé situace řešit jinak. Bohužel, tyto skutečnosti si lze uvědomit až s odstupem času. Vzácná shoda v jejich odpovědích panovala tehdy, když se oba zmínili, že si někdy připadali jako by k sobě ani nepatřili. Otec: „Někdy mi připadal jako cizí dítě“. Jakub: „.. a přemýšlel jsem, jestli jsem vůbec jejich syn.“ Tyto pocity oba

uváděli v souvislosti s vzájemnými hádkami. Z jejich projevu při rozhovoru však bylo zřejmé, že o tom asi nikdy neuvažovali jako o nějaké skutečné možnosti, oba toto prezentovali se smíchem a pravděpodobně to brali jako dětinské uvažování.

Otec i syn hodnotí vzájemný současný vztah jako vcelku ustálený. Otce mrzí, že Jakub nepokračuje ve studiu a Jakub si je této nespokojenosti rodičů vědom. Rodiče syna stále vnímají jako nedospělého a Jakub jejich rady vnímá jako poučování. Dovolím si však jejich vztah posoudit jako uspokojivý a snad typický pro období, kdy již téměř dospělé dítě nadále bydlí s rodiči ve společné domácnosti a je na rodičích finančně závislé.

Rozhovory svědčí o tom, že i dosti náročné období dospívání provázené krizemi a výkyvy v chování dospívajícího i možné nepochopení nebo nedostatečná podpora a tolerance ze strany rodičů může dospívající jedinec překonat a nakonec vcelku uspokojivě přejít z dětství do dospělosti.

ZÁVĚR

Mezigenerační konflikty jsou, byly a budou součástí života každého jedince. Konfliktem mezi dospívajícím dítětem a rodičem si musel projít každý, kdo se rozhodl založit rodinu a vychovávat děti. Věřím tomu, že stejně tak si každý v dospívání říkal: „Až budu mít vlastní děti, budu se chovat úplně jinak než moji rodiče!“ Otázkou zůstává, komu se tento slib podařilo dodržet a kdo se ve výchově vlastních dospívajících dětí přiblížil k dříve sebou zavrhanému výchovnému stylu vlastních rodičů.

Často se setkávám s názorem, že dnešní generace je horší než ty předchozí a za všechno může špatná společnost a špatné party. Je pravda, že prostředí, které ovlivňuje děti se změnilo a děti i dospívající tráví volný čas jinak, než bývalo zvykem. Informace, dříve předávané téměř výhradně rodiči, si adolescenti získávají sami např. prostřednictvím internetu. Také je však pravda, že i rodiče tráví oproti předchozím generacím více času mimo domácnost např. v zaměstnání, při podnikání, možná mají i více rozličných zájmů než jejich rodiče před několika lety. Vzhledem ke školním či pracovním povinnostem se mění povinnosti jednotlivých členů domácnosti a také vztahy mezi nimi. U mnoha dospívajících se snižuje závislost na rodině. K nezávislosti jsou vedeni i ve škole, kde se učí přizpůsobit tempu současného života. Proto se může stát, že někdy dokáží být i o krok dopředu před rodiči. Je potom pochopitelné, že poučování a rady svých vychovatelů nemusí brát příliš vážně. Snaha vyrovnat se rodičům a být dokonce lepší než oni je, jak ukazuje tato práce, dána vývojovými zákonitostmi. Pokud vývoj probíhá bez odchylek od normy je dokonce žádoucí, aby každá nová generace dokázala překonat generaci předcházející.

Antický filozof Sokrates ve své době pronesl výrok: „Dnešní děti jsou tyranové. Odporují rodičům, hltají jídlo a tyranizují své učitele!“ Tento výrok starý více než dvě tisíciletí svědčí o tom, že konflikty a krize, které mohou doprovázet období adolescence nelze žádným způsobem ve vývoji přeskochit, ale je vždy znovu a znovu nutno je překonat.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BŘICHÁČEK, Václav. Odolnost rodiny. In Plaňava, Ivo, Pilát, Milan. *Děti, mládež a rodina v období transformace*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2002. Rodiny, manželství. s. 10-147. ISBN 80-86598-36-5.

ERIKSON, E. H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený : doplněné vydání o devátém stupni vývoje od Joan M. Eriksonové*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 128 s. Psychologie P; sv. 11. ISBN 80-7106-291-X.

LABÁTH, Vladimír, et al. *Riziková mládež*. 1. vyd. Praha : SLON, 2001. 157 s. Studijní texty; sv. 19. ISBN 80-85850-66-4.

MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha : Portál, 2003. 141 s. ISBN 80-7178-747-7.

MACEK, Petr. *Euronet Pilot Study : Běžné denní problémy adolescentů*. Brno : Akademie věd ČR, 1998 tisk. 15 s. Akademie věd ČR. Zprávy.

MACEK, Petr. Psychosociální charakteristiky a proces utváření identity adolescentů: co je typické a co se v posledním desetiletí mění. In Plaňava, Ivo, Pilát, Milan. *Děti, mládež a rodina v období transformace*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2002. s. 248-261. ISBN 80-86598-36-5.

MAŇÁK, Josef, ŠVEC, Vlastimil. *Cesty pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno : 2004. 78 s. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, sv. 1. ISBN 80-7315-078-6.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. přeprac. vyd. Praha : SLON, 2003. 161 s. Studijní texty; sv. 3. ISBN 80-86429-19-9.

MUSILOVÁ, Marcela. *Případová studie jako součást pedagogické praxe*. 2. uprav. vyd. Olomouc : 2003. 42 s. Skripta. ISBN 80-224-0749-3.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem : vývojová psychologie*. 2. přeprac. vyd. Praha : Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 288 s. ISBN 80-7178-923-2.

SATIROVÁ, Virginie. *Kniha o rodině : základní dílo psychologie vztahů*. 2. vyd. Praha : PRÁH, 2006. 360 s. ISBN 80-7252-150-0.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2. přeprac. vyd. Praha : Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I. : Dětství s dospívání.* 1. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

VODÁČKOVÁ, Daniela, et al. *Krizová intervence.* 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9.

Vztahy v dospívání. MACEK Petr, LACINOVÁ Lenka. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2006. 196 s. ISBN 80-7364-034-1.

WEST, G. Kenneth. *Dobrodružství psychického vývoje : kapitoly z vývojové psychologie.* 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 240 s. ISBN 80-7178-684-5.